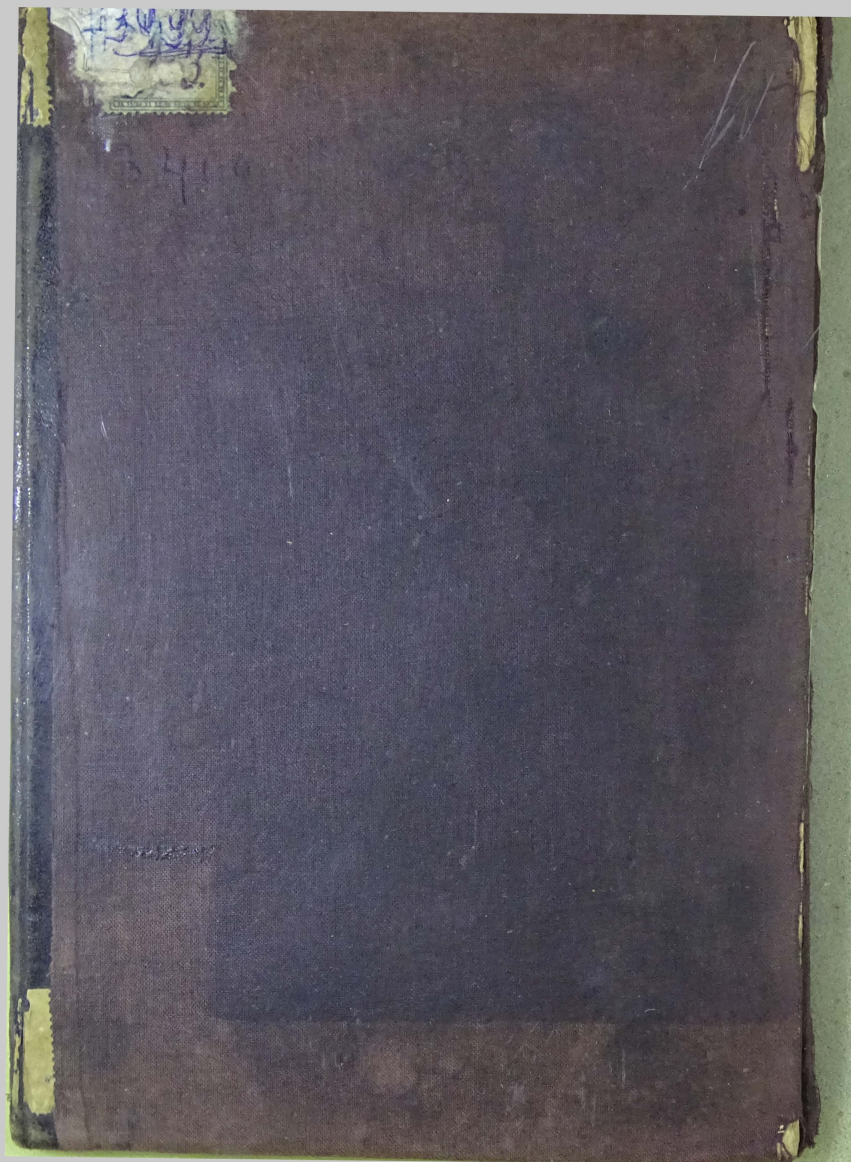

ჭ ლ ე ქ ი

ღა

უკუღასათვის სელ-მისაწვდენი ღონისძიებანი მის
წინააღმდეგ საბრძოლველად

დოქ. მედიცინისა ^{გვარდინის} უნივერს. **გ. გ. მემკრავიანცისა**

გ. თ. ყიდუშას რედაქციით.

მოსკოვის საიმპერატორო უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტის
დ. დ. კლემენშის წინასიტყვაობით.

~~~~~

ტფილისი.

ელექტრო-მბეჭდავი სტამბა არტემ ძერესელიძისა გრიბ. ქ. № 34
1912

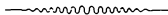
ჭ ლ ე ბ ი

ღა

ეჭუღასსათუვის სელ-მისაწჳდენი ღონისძიებანი მის
წინააღმდეგ საბრძოლველად. ✖

მძიმის ზ. ზ. მგზარაზიანისა

მოსკოვის საიმპერატორო უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტის
დ. დ. კლუბნევის წინასიტყვაობით.

ტფილისი.

ელექტრო-მბეჭდავი სტამბა არტემ ძერესელიძისა გრიბ. ქ. № 34

1912

წინასიტყვაობა.

ქლექი მხოლოდ თითოულის ადამიანის ავადმყოფობა როდია და მარტო დაავადყოფებულსა და მის ოჯახს როდი ეხება. ქლექი ფართო, სოციალური სენი და მიაჩნდება არის. იმას გარდა, რომ ცალკე-ცალკე მსხვერპლსა თხოულობს და ამა თუ იმ ოჯახის ამოწყვეტას იწვევს, თავის ქრონიკულის მიმდინარეობითა და გადამდების ხასიათით ხელს უწყობს სენის გავრცელებასა და დამკვიდრებას ერის სიმრავლეთა შორის. ქლექი თან და თან დიდ-დიდს მაზრასა ჰხვევს ხელს და გადაჰყენებს და ამოწყვეტისაჲნ მიაქანებს კაცობრიობის იმ ნაწილს, სადაც თავისი ფესვები მტკიცედ გაუდგამს. მასთან ბრძოლა შეუძლებელია მარტოოდენ მკურნალთა ძალ-ღონითა. ბრძოლაში მონაწილეობას უნდა იღებდეს, შეძლების და გვარად, ყველა მცხოვრები. მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი კაცობრიობის ამ საშინელ მტრის, სრული აღმოფხვრა თუ არა მის მოქმედების შესამჩნევი შემცირება მაინცა.

რათა მცხოვრებთა უმრავლესობა ქლექთან ბრძოლაში ჩაებას, ამისთვის, სხვათა შორის, საჭიროა ქლექის შესახების ცოდნის გავრცელება გამოფენებისა, საჯარო ლექციებისა, ადვილად გასაგებ წიგნაკებისა და სხვა საშუალებითა. ჩვენი მწერლობა ერთობ ღარიბია ადვილად გასაგების წიგნაკებითა, რომელთა შორის შრომა ექიმის გ. გ. მეგრამიანისა ერთს უპირველეს წიგნაკთაგანს წარმოადგენს ჩვენს საწიგნო ბაზარში. იგი აკმაყოფილებს ქლექის შესახებ ადვილად გასაგებ ცნობათა გავრცელების საჭიროებას და ამიტომ დიდის ხალხით დაესწრე ამ წიგნაკის წინა-სიტყვაობა. წიგნაკში ადვილად გასაგების ენით შესაფერი სამეცნიერო ცნობანია მოყვანილი, რაიცა ხელს შეუწყობს, როგორც ამ სენის შეგნებით და არსებითადს შესწავლასა, ისე იმ ღონისძიებათა განვითარებასა, რომლის შემწეობითაც შესაძლებელია ქლექთან ნაყოფიერი ბრძოლა.

დოქ. პლეტენევი.

ჯლემი და ყველასათვის ხელ-მისაწვდენი ღონისძიებანი მის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

I.

რა არის კლემი?

ტუბერკულოზი (კლემი) შედეგია ადამიანის სხეულში სრულიად გამოკვეთულ დამანეულებელ შხამის გაჯდომისა; მაგრამ ეს ცოტაა. საჭიროა, რომ სხეულს „მიღრეკლება“ ჰქონდეს მის შეთვისებისა და ავადმყოფობის საბოლოოდ განვითარებისადმი. ეს „მიღრეკლება“ შეიძლება იყოს: მემკვიდრეობითი, ან მოპოვებულ-შეძენილი. ამ რიგად, კლემის წარმოსაშობად საჭიროა: 1) არსებობა ჯანში ავადმყოფობის ამღვდრელ შხამისა და 2) მზად ყოფნა მისი კლემის შესათვისებლად; თუ ერთი ამ პირობათაგანი დარღვეულია, ავადმყოფობა ვეღარ განვითარდება.

შხამი, რომელიც იწვევს ამ ავადმყოფობას, ძალიან პატარა ცოცხალი არსებაა (მიკროორგანიზმი) და დაპალ მცენარეთა ჯგუშს ეკუთვნის. მისი დანახვა მხოლოდ მაკროსკოპით შეიძლება. Koch-მა, რომელმაც ეს პატარა სოკო აღმოაჩინა, „კლემის ბაცილა“ დაარქვა. ბაცილას დაბუდება შეუძლიან სხეულის სხვა და სხვა ნაწილში და მისი არსებობა კლემის განვითარებასა და შემდეგ სხეულში თავისებურ, ნაცრის ფერ ხორკლებს გაჩენას იწვევს, რომლის პოვნაც ადვილია კლემით გარდაცვალებულის სხეულში. ამ ხორკლების — „ტუბერკულების“ — გამო დაერქვა სახელი თვით ავადმყოფობასა: „ტუბერკულოზი“, რაიცა ნიშნავს წვრილ მუწუკებ-ხორკლებიან ავადმყოფობას.

როგორცა ვსთქვით, კლემი ადამიანის სხეულის სხვა და სხვა ნაწილში იბუდებს, მაგრამ ყველაზე მეტად ფილტვებს

ემტერება. ფილტვების ტუბერკულოზი არის ის საშინელი და ფართოდ გავრცელებული ავადმყოფობა, რომელსაც ყოველ დღიურს ცხოვრებაში კლექს ეძახიან. ეს სახელ-წოდება ზედ გამოკირილია. ავადმყოფობა ჩვეულებრივ გაქიანურდება ხოლმე და, რაც უფრო მეტი დრო გადის, მით უფრო ავადმყოფი უკან-უკან მიდის, ხდება, სისუქნე ელევა და ძარღვები უღუნდება; ავადმყოფი „კლექდება“ ამ სიტყვის ნამდვილ მნიშვნელობითა.

ქვემოდ ტერმინს „ტუბერკულოზს“ ჩვენ ვიხმართ მხოლოდ ფილტვების ტუბერკულოზისა ანუ კლექის მნიშვნელობითა.

გავრცელება ტუბერკულოზისა.

თუ იკითხავთ, „სად უფრო გავრცელებულია ტუბერკულოზი“, შეიძლება მოკლედ გიპასუხოთ: „ყველგან“. არ არის არც ერთი ქვეყანა, არც ერთი ერი, რომელსაც ინდობდეს, მაგრამ ყველაზე ძალიან მძვინვარებს ზომიერ ჰაერს ადგილებში. ევროპის ქალაქებში 10,000 მცხოვრებთა შორის ტუბერკულოზით კვდება.

პარიზი	38,1
ბუდაპეშტი	38,0
ვენა	32,9
პეტერბურგი	29,8
ქრისტიანია	26,9
მოსკოვი	24,1
სტოკჰოლმი	23,4
ბერლინი	21,4
კოპენჰაგენი	21,3
ბრიუსელი	19,3
რომი	17,7
ლონდონი	14,5

(Вѣст. гигиѣны 1905 г. на выставкѣ по борьбѣ съ туберкулезомъ, Москва, 1910 г.), საერო ჯანმრთელობის

დაცვის კონგრესზე 1894 წელს ბუდაპეშტში პროფესორმა ლეი-
დენმა აღნიშნა, რომ გერმანიაში 1.1300,000 კლექიანი არი-
სო. აქედან ყოველ წლივ 170,000—180,000 კვდება, რაც
საერთო სიკვდილის ერთს მეშვიდედს შეადგენსო. ამ ციფრი-
ბთან შედარებით ომიანობით გამოწვეული რაოდენობა სიკი-
ლისა უმნიშვნელოდ უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც 1870 წლის
ომიანობის დროს იმის მეოთხედი ხალხი არც კი დახოცლა,
რამდენსაც ყოველ-წლივ ეს სენი იწირავს. ✓

რუსეთი უფრო უნუგეშო სურათს წარმოადგენს: 10,000
მცხოვრებში ტუბერკულოზით ავადმყოფი აღმოჩნდა:

1895 წელს	21,1
1896	22,3
1897	22 8
1898 „	23,1
1899	25,4
1900	25,6
1901 „	27,7
1902 „	29,7
1903	29,8
1904	29,8
1905	30,7

(Вѣст. общ. гигиѣны 1905 г. На выставкѣ по борь-
бѣ съ туберкулезомъ, Москва, 1910 г.).

ტუბერკულოზით სიკვდილი რუსეთას ზოგიერთ ქალაქ-
ში ასეა განაწილებული:

ნ.-ნოვგოროდი	34,07
პეტერბურგი.	30,04
ასტრახანი .	29,39
მოსკოვი	26,03
ნიკოლაევი.	25,30
ოდესა.	25,09
ვარშავა.	24,44

სარატოვი	23,07
ტფილისი	22,09
ვილნა	19,60
ბაქო	16,06

(Практ. Врачъ 1907 г. на выставкѣ по борьбѣ съ туберкулезомъ. Москва, 1910 г.).

სოციალურ-ეკონომიური მნიშვნელობა ტუბერკულოზისა.

ტუბერკულოზი, სოციალურ-ეკონომიურის თვალსაზრისით რომ გავშინჯოთ, ყველა სხვა სენსა და მოარულზედ უფრო საშიშია. ასეთი დასკვნა შემდეგს მოსაზრებაზეა დამყარებული:

1) ტუბერკულოზი უმთავრესად სწორედ იმ დროს ასნეულებს ადამიანს, როდესაც უკანასკნელს შრომის უნარი აქვს. კლექით სიკვდილის 1000 შემთხვევაზე მოდის:

5 წლამდე		. 50 შემთხვევა	
5 წლიდან	10 „	}	20—30 შემთხვევა
10 „	15 „		
15 „	20 „	}	200—250 შემთხ.
20 „	35 „		

(სტატისტიკურნი ცნობანი ჰროფ. გერმანეთისა).

2) ტუბერკულოზი ყველაზედ მეტად მამაკაცებსა ჰზოცავს, რომელთა სამუშაო ძალა უფრო საგრძნობი და საჭიროა. ბერლინში 10,000 მამაკაცში 101 კაცი კვდება ხნოვანებით 40 50 წლისა, 10,000 ქალში კი მხოლოდ 44 კვდება.

3) ტუბერკულოზი უფრო გავრცელებულია მუშებსა და ხელოსნებში, რომელთა კეთილ-დღეობაც დამოკიდებულია მათს შრომის უნარზე; ეს უნარი კი საესებით დამოკიდებულია მათს ჯანმრთელობაზე.

თუმცა ეს ასეა, მაინც უსაფუძვლოდ უნდა ჩაითვალოს ის აზრი, ვითომც კლექი მხოლოდ მცხოვრებთა ღარიბ კლასებში მძვინვარებდეს, ვითომც იგი „პროლეტართა ავადმყოფობა“ იყოს. ამას ეწინააღმდეგება ქრონიკა რუსეთისა, შვეციისა და სხვა სახელმწიფო სამეფო საგვარეულოებისა; თვით ისტორიაშიც სწორედ სხვასა ვხედავთ: ნაპოლეონის შვილი, ლეოპოლდი XVI შვილი, მემკვიდრე ცესარევიჩი და დიდი მთავარი გიორგი ალექსანდრეს ძე, შილლერი, ჩხაიძე, ბელინსკი, დობროლიუბოვი და სხვანი—ყველანი ამ ავადმყოფობამ იმსხვერპლა.

4) ტუბერკულოზი ჩვეულებრივ ძალიან მძიმედ მიმდინარეობს, ხშირად მთელ წლოვითაც და ამით უფრო მეტს ზიანს აძლევს ერის კეთილდღეობასა. ადვილი წარმოსადგანია, რამდენი მწუხარება და გაკირვება ატყდება ოჯახს თავზე, როდესაც მისი მარჩენელი, არა მარტო კვირაობითა და თვეობით ვერ მუშაობს, არამედ იძულებულია სხვის ფულითა და შრომითაც ისარგებლოს ავადმყოფობისაგან მოსარჩენად. გერმანიის საავადმყოფოების კასებმა კარგად იციან, თუ რა მძიმე ტვირთია ოჯახისათვის თავის ერთ-ერთ წევრის მუდმივ შენახვის საკიროება.

5) დასასრულ, ტუბერკულოზი მარტო კლექის სახით როდი ევლინება ადამიანს. იგი იწვევს მრავალს სხვა და სხვა ავადმყოფობასაც: სახის მკამელა, სურავანდი, სასიკვდილო ანთება ტვინისა და დასნეულება ბავშვების ნაწლავებისა—ყოველივე ეს შედეგია ტუბერკულოზის ბაცილით მოწამელისა.

საზოგადოება და სახელმწიფო ებრძვის ტუბერკულოზს.

დღეს, როდესაც ავადმყოფობა უკვე გავრცელებულია და ასე ძლიერ ვნებს ხალხის კეთილდღეობას, ყოვლად გაუგებარია ის უზრუნველობა, რომელიც ჯერ კიდევ არსებობს. ან იქნება საფუძველი აქვს რამე ამ უზრუნველობას? იქნება ეს გულგრილობა იგივე ბრმა მორჩილებაა აუცილებელ და მუდ-

მიე მტრის წინაშე? არა, ათასჯერ არა! ადამიანი, რომელიც გაუმკლავდა წარსულ საუკუნეთა საზარელ მოჩვენებათა, ჟამსა, ყვაილსა და რამდენადმე ხოლერასა, ამ შემთხვევაშიც არ არის სრულიად უძლური. მხოლოდ ასეთ ძლიერ მტერთან საბრძოლველად მარტოოდენ სახელმწიფოს ძალა არა კმარა; ომი მასთან ყველას და ყველგან უნდა ჰქონდეს. ნამდვილს სარგებლობას მოიტანს მხოლოდ მწყობრი მუშაობა საზოგადოების ყოველ წრისა, რომლის თვითოული წევრიც მზად არის, იზრომოს და თვისი წვლილი შესწიროს საზოგადო სიკეთისათვის, იმ სიკეთისათვის, რომელიც ამ შემთხვევაში მისი პირადი სიკეთეც არის.

კონგრესი ბერლინში.

ეს უკანასკნელი აზრი იყო საბაბი 1899 წელს კლექის თაობაზე ბერლინში კონგრესის მოწვევისა. მისმა მუშაობამ საყოველთაო ყურადღება მიიქცია, რაიცა უპირველესი პირობაა ნაყოფიერ ბრძოლისათვის. მაგრამ უკეთესისკენ პირის მიბრუნება მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც საზოგადოებას კარგად ეცოდინება, რა არის ტუბერკულოზი და თვითვე შეიმუშავენ ის პრინციპებს, რომლითაც უნდა იხელმძღვანელოს ამ კაცობრიობის გამანადგურებელ სენთან ბრძოლის დროს. ამგვარად, უპირველესად საჭიროა მცხოვრებთა ფართე წრეებში ტუბერკულოზის ბუნებისა და მეცნიერულად შემუშავებულ საბრძოლველ ღონისძიების შესახებ სწორის ცნობების გავრცელება.

II

დამასნეულებაელი შესაბამი.

§ 1. ბუნება ამ შესაბამის და გაჯრცელება მისი.

გამომწვევი ავადმყოფობისა.

ტუბერკულოზის გამომწვევი, როგორც ესთქეთ, ერთგვარი ბაცილაა, რომელიც მოგროძო პატარა ჯოხს წააგავს და

რომლის დანახვაც შეიძლება მხოლოდ მაშინ, თუ სპეციალურად შევლებათ და ძალიან გაადიდებთ.

თავის განსავეითარებლად და გასამრავლებლად ამ პატარა სოკოს შესაფერი ნიადაგი ესაჭიროება, რომელსაც ამ შემთხვევაში ადამიანისა ან ცხოველის სხეული შეადგენს. ამ „ბუნებრივად მასაზრდოვებელ ნიადაგის“ გარეშე ტუბერკულოზის ბაცილა თავის განსავეითარებლად შესაფერ გარემოებას ვერა პოულობს. მაინც რამდენსამე ხანს თავის სიცხოველეს შეიჩინეს ხოლმე შეუფერებელ ადგილსაც და, თუ კვლავ მიაგნო ცოცხალს სხეულს, ხელმეორედ იბრუნებს ძალას თავის განსავეითარებლად.

დამასნეულებელ უხამით მოსილნი.

ყოველ კლექიან ადამიანის სხეულში ჰბუდობს სნეულების ჩანასახი; მაგრამ არავინ არ უნდა იფიქროს, რომ ასეთი ადამიანი მეტისმეტად საშიში იყოს მის გარშემო მყოფთათვის. ძირითად წესად უნდა მივიღოთ რომ დამასნეულებელი ჩანასახი სხვაზე გადადის მხოლოდ სხეულის ხილულ ნაწილებისაგან და არა რაიმე უხილავ ორთქლისა და სუნთქვის საშუალებითა, რის წინააღმდეგაც ბრძოლა თითქოს შეუძლებელად მიგვაჩნია (ხშირად ასე ჰფიქრობენ ხოლმე).

გავრცელება ავადმყოფობისა.

ავადმყოფობის გავრცელების მიზეზად შეიძლება შეიქმნას:

- 1) კლექიანის ფილტვებიდან ამოსული ნახელო, ნერწყვთანა და ღუჟთან შერეული.
- 2) ჩირქიანი და სხვა მუწუკი სურავანდიანის კლექიანისა; ხანდახან განავალიცა, შარდი და რძეცა.
- 3) კლექიანების სხეულის ასოების ნაწილები და ცხეღარი.
- 4) ყველა სადგომები ღ საგნები, რომელსაც კლექიანთა განავალი და მათი ცხეღარი შეჰხებია.

შემდეგ საჭიროა ცოდნა იმისა, რომ როდესაც ზემო-
ხსენებული ნივთიერებანი თავის თავად ნესტიანია, ან თხელა-
დში ინახება, მაშინ შიგ მყოფი ჩანასახი ჰაერში არ გადადის.
ხოლო თუ გახმა და მტერად იქცა, მაშინ მათ წვრილ ნაწი-
ლებთან ერთად ტუბერკულოზის ბაცილები ოთხივე კუთხივე
ერცელდება და დასასრულ იატაკსა ან ავეჯეულობაზე იბუ-
დებს.

მ ტ ვ ე რ ი.

აქედან ცხადად სჩანს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს
მტვერსა და ქუქყს ავადმყოფობის გამომწვევ ჩანასახის გავრცე-
ლებაში ამას გარდა, რამდენადმე ბუზებიც უწყობენ ხელსა:
დიდის ხალისით სხდებიან ნახველზე და ამ რიგად ავრცელებენ
მის ნაწილებს, რომელშიაც, შესაძლოა, ტუბერკულოზის ბაცი-
ლებიც იყოს.

იქვიან ხალხს, მეტადრე იმათ, ვინც ქლექიანებს უვლი-
ან, იმითი შეუძლიანთ ინუგეშონ, რომ „ქოფქიანთა შორის
ყოფნა თავის თავად სიშიში არ არის; საშუაა მხო-
ლოდ მაშინ, როდესაც ავადმყოფი თავის სხეულის ქუქყს, განსა-
კუთრებით ნახველს, დაუდევრად ექცევა“. მართლაც, იმ ავად-
მყოფთა ოთახებში, რომელნიც მუდამ სპობენ თავის ქუქყსა,
არააოდეს არ შეიძლება ტუბერკულოზის ბაცილების პოვნა.

აი ჟამად თვითოეულს 10 კაცზე მოდის ერთი ქლექიანი
და ეს ერთი ავადმყოფი ძალიან იშვიათად ექცევა გონივრუ-
ლად თავის ქუქყსა; თვითოეულ ნახველში-ც შეიძლება იყოს
300,000,000 ბაცილა (პროფ. ჰელლერი). ახლა იფიქრეთ,
რაოდენს ნახველს იღებენ ყოველ საათობით ასეთნი ავადმო-
ფნი და, მაშასადამე, გასაკვირველი აღარ უნდა იყოს, რომ
დამასწავლებელი შხამი ყველგან არის, სადაც კი ხალხი სცო-
რობს, განსაკუთრებით იქ, სადაც ბლომად იკრიბებიან: ეკლე-
სიებსა, სკოლებსა, ტრაქტირებსა და სხვ.

საქონლის კლექი.

საქონლის კლექი, რომელიც ძალიან გავრცელებულია შინაურს საქონელში, იგივე ტუბერკულოზია. მის ბაცილებს ადვილად შეუძლიანთ გავრცელდნენ მუწუკების, ჩირქისა და მოწამლულ რძის საშუალებით და სხვა.

§ 2 დამასნეულებელ შხამის გადასვლა ადამიანზე.

ავადმყოფობის ამშლელი შხამი ადამიანის სხეულში შემდეგის გზით გადადის:

- 1) შესუნთქვით,
- 2) პირდაპირ გადაცემითა,
- 3) საჭმლის საშუალებითა.

პ ა ე რ ი.

დამასნეულებელი შხამი სხეულში უფრო ხშირად ჰაერის შესუნთქვით გადადის; ამიტომ ყველაზე ხშირად სასუნთქი ნაწილები სნეულდება. როგორც ვსთქვით, ტუბერკულოზის ბაცილები მტერის ნაწილებთან ერთად ჰაერში გადადის. ჰაერი კი მტერის გან გასუფთავებული არასოდეს არ არის კარ-ფანჯარიან სადგომებში. მზის სხივში, რომელიც პატარა ქუჩურ-ტანიდან ბნელს ოთახში შედის, მუდამა ეხედავთ აუარებელს მტერსა.

თავისუფალ ჰაერში ავადმყოფობის შხამი ყოველ კუთხივ ვრცელდება, ათასგვარად ნაწილდება და ამიტომ ისე საშიში აღარ არის. ტუბერკულოზი არის ავადმყოფობა ახალ კულტურულ ცხოვრებისა, რომელიც ადამიანს აიძულებს, მომეტებული დრო კარ-ფანჯარა მიხურულ სადგომებში გაატაროს. ვიდრე ინდიელნი ამერიკისა, როგორც მონადირე ხალხი, მომთაბარობდნენ, იმ დრომდე კლექისა არა იცოდნენ-რა ისე, როგორც არც ახლა იცნობენ ამ სენს უდაბნოს ნომადები და ველოური ყირგიზები. ისინი მუდამ თავისუფალ ჰაერზე იყვნენ და

ამიტომ ავადმყოფობის შხამსაც ვერ ითვისებდნენ. მაგრამ როდესაც თავიანთ კარების მაგივრად მუდმივი ბინები გაიჩინეს და მოწამლულ უცხოელებთან კავშირი დაიჭირეს, მაშინ ტუბერკულოზი მათი ჩვეულებრივი სტუმარიც გახდა.

პირდაპირი გადაცემა დამასნეულებელ შხამისა.

ერთის კაცისაგან მეორის მოწამლევა პირდაპირ გადაცემით ისე სწარმოებს, როგორც უწინ ყველილი ერთის ადამიანისაგან მეორეზე გადადიოდა. მოწამლევის უმთავრესი პირობა ის არის, როდესაც ადამიანის სხეული თუნდაც სულ მცირედაა გაფხუპნილი, რადგანაც, თუ ადამიანს ტანის კანი და ენა-პირი მთელი აქვს, შხამი ვერსაიდან შეატანს იმის ჯანს. მისი გადაცემა შესაძლებელია კოცნისა, კბენისა და სხვა ამგვარ შეხების საშუალებითა. არა ერთი მაგალითი ვიცით, რომ მაჰმადიანთა წინადაცვეთის შესრულების დროს, სახელდობრ კრილობის გამოწევის დროს, წესის შემსრულებელისგან ბავშვს ავადმყოფობა გადასდებოდა. ტუბერკულოზის წვრილი მუწუკები ანატომიურ თეატრებში მოსამსახურეთა და ტუბერკულოზით ავადმყოფ საქონლის მწველელის ხელებზე, აგრედვე ტუბერკულოზით გამოწვეული ანთება მკერდალ და მრეცხავ ქალთათათებზე—ყოველივე ესე უნდა მიეწეროს იმას, რომ რომელსაღმე მცირე კრილობაში მათ შხამი მოხვედრიათ. ექვს გარეშეა აგრედვე კავშირი ბავშვების კანის ტუბერკულოზისა იმ ცულ ჩვეულებასთან, რომ ბავშვები ქუჩუიანის ფრჩხილებით კანს იფხანენ. ეს მოვლენა თვით ხალხმაც შეამჩნია. ოლდენბურგის საპერკოგოში ბავშვებს, რომელნიც ცხვირს იკინიან, ასე აშინებენ: „გაფრთხილდი, ცხვირში დათვი გაგიჩნდებაო“!

ს ა ჯ მ ე ლ ი .

ამ შემთხვევაში ბაცილების გადაცემა უფრო იმ ძროხის რძის საშუალებით სწარმოებს, რომელიც კლეჟიანია; უფრო

იშვიათია მოწამლევა საქონლის ხორკით; ხორკით მოწამლევა შესაძლებელია მაშინ, თუ საქონელს ავადმყოფობა მეტის მეტად აქვს მორეული.

საერთოდ შიში საქმლის საშუალებით მოწამლევისა დიდი არ არის; კუჭის მჟავე წვენი და წინააღმდეგობა წელებში მშვენიერად განვითარებულ სხვა მიკროორგანიზმებისა უვნებლად ჰხდინან შემთხვევით კუჭში მოხვედრილ ტუბერკულოზის ბაცილასა. მაინც წელების ტუბერკულოზი უნდა აიხსნას ისევ ტუბერკულოზის ბაცილებით მოწამლულ რძის ხმარებითა. ამას გარდა ქლექიანებს წელები ტუბერკულოზისგან ხშირად უწყლდელდებათ, თუ თავის ნახველს უკანვე ჰყლაპავენ (იხილეთ რუსული წიგნი „ტუბერკულოზი წელებისა, როგორც წინასწარი ავადმყოფობა“ ექიმ მევრაბიანცისა, 1909 წ. სპეტერბურგი).

§ 3) ტუბერკულოზი გადამდება.

ასის წლის წინად ქლექს გადამდებ სენად სთვლიდა ხალხი; შემდეგში, როცა დარწმუნდნენ, რომ ქლექიანთან მყოფს აღამიანს შედარებით იშვიათ შემთხვევაში გადაეცემა ხოლმე ავადმყოფობა, შეცდომით დაასკვნეს, ქლექი გადამდები არ არის და, თუ ვრცელდება, სხვა მიზეზების წყალობითაო.

მკურნალთა უმრავლესობა, რასაკვირველია, კვლავ ჰადავებდა ამ შეცდომის წინააღმდეგ. ხალხიც ხშირად ჰხედავდა, რომ ქლექიან ქმრისაგან სნეულება საღს ცოლის გადაედებოდა ხოლმე, აგრედვე გადაედებოდა ხოლმე იმას, ვინც უვლიდა ქლექიანს. ბერნში ის მოახლენი, რომელნიც მოსულ ავადმყოფებს უვლიდნენ, მალე იხოცებოდნენ ქლექით, თუმცა განგებ არჩევდნენ მოახლეებად ტიროლის საღ და ჯან-მრთელ ღედ-მამის შვილებს (პირხლერი). ესევე დაამტკიცა პროფ. ციესენმა სათნოების დათა შესახებ ბავარიაში.

გამოცდილებაც გვიმტკიცებს, რომ ქლექი გადამდებია: ყოველი პირუტყვი, საზოგადოდ მზად მყოფი ტუბერკულოზით დასნეულებისათვის, ბოლოს ზ ბოლოს დაქლექიანდება, თუ

დიდხანს ზ ბლომად ისუნთქავს ქლექიანთა მტერად ქცეულს ქუჭყსა ზ სიბინძურეს. ასეთის ცდის მსხვერპლად არა ერთხელ გამხდარან აჯალგაზდა ექიმები და ლაბარატორიების მოსამსახურენი. ასეთის საბუთების მიხედვით, უნდა აღვიაროთ, რომ ტუბერკულოზის გადაღება ავადმყოფისაგან საღს ადამიანზე უტუჟუჟრად დამტკიცებულია.

ამ ჟამად თითქმის ყველასაგან შეწყნარებულია ის აზრი, რომელიც კოხმა და ბევრმა სხვა მკვლევარმა დაამყარა: „რაკი შესაძლოა ტუბერკულოზის ბაცილები ერთი ადგილიდან მეორე ადგილას გადავიდნენ, მაშასადამე, შესაძლოა, სენი ქლექისა გადაედოს კიდევ ადამიანს და გავრცელდეს კიდევცა“. ✓

III

ზისი ჯანი უფრო ადვილად ითვისებს ზღმასა.

§ 1) ბაქტერიების გაჩენა ჯანში მუდამ რადი იწვევს დაჭლეკებას.

როგორც გამოვარკვეით, ტუბერკულოზი ერთი ძლიერ გავრცელებული სენთაგანია; ავადმყოფების ქუჭყსა და სიბინძურეში აუარებელი ბაცილა იმყოფება; ამასთანავე ტუბერკულოზი უცილობლად გადამდებია. მაგრამ თუ ეს ასეა, მაშინ ეს უნდა ვიკითხოთ: რატომ ადამიანები უფრო მრავლად არა ჰხდებიან ავად, თუ უმრავლესობა ძალიან ხშირად მოწამლის განსაცდელშია ჩაყარდნილი? მკურნადნი, დანი სათნოებისანი და სხვანი, რომელთაც მუდმივი მსვლელობა აქვთ ქლექიანებთან, რატომ უფრო ხშირად არა ჰხდებიან ავად? ერთის შეხედვით, ამის პასუხის თქმა თითქოს ფრიად ძნელიაო.

შემდეგი მაგალითი გამოარკვევს საქმის გარემოებასა და დაგვანახვებს იმას, თუ რა მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ მოწამლვის, ანუ ჯანში დამასნეულებელ შხამის შესვლასა. შევედაროთ ტუბერკულოზის ბაცილა რომელისამე მცენარის თესლსა—თვით ისიც ხომ არსებითად მდებალ მცენარეთა სხე-

ულის წარმოადგენს. თესლი ვერ იხეირებს მშრალ ქვიშაზე ნიადაგში, მას ეჭირება კარგი, ნაყოფიერი მიწა; ესეც ცოტაა. თუ თესლი ზამთარში დაითესა, მაშინ საუკეთესო ნიადაგიც ვერ უშველის საქმეს. ამიტომ გლეხი მიწას აპატივებს და დამუშავებს ხოლმე, რათა თესლისაგან წარმომდგარმა მცენარემ საჭირო საზრდო და სითბო იშოვოს; ის ხნავს და თესავს თავის დროზე და ზრუნავს, რომ თესლი გარშემოზღუდული იყოს მისთვის ხელის შემწყობ ნიადაგითა. ამგვარადვე არის ტუბერკულოზის საქმეცა. როგორც თესლს არ შეუძლიან ნაყოფის გამოღება მშრალს ქვიშაში, ისე ტუბერკულოზსაც არ შეუძლიან გაჩენა სხეულში მარტოდენ ბაცილების დაბუდებისაგანა. გარდა ამისა, ბაცილებმა სხეულში ისეთი ადგილი უნდა იპოვონ, სადაც გარემოება ხელს არ შეუშლის, რომ დაზინდნენ, გამრავლდნენ და თან და თან გავრცელდნენ. როგორ და რა გარემოებაში პოულობენ ბაცილები სხეულში ადგილსა, ამას ნათლად დავინახავთ, როდესაც გამოვარკვევთ დაქლექიანების გზასა და იმ დაბრკოლებას, რომელსაც წინ უეცნებს ჯანი ადამიანისა.

ბუნებრივი და დამცველი ძალნი ადამიანის ჯანისა.

შესუნთქულ ჰაერთან ერთად ადამიანის სასუნთქ ორგანოებში მტერის ნაწილებიც ჩადის და მასთან ერთად—ავადმყოფობის ჩანასახიც. ამ მტერის უმეტეს ნაწილს აჩეჩებს ცხვირის ფოსოს ლორწო, რომლითაც შესუნთქული ჰაერი მიდის, და შემდეგ ცხვირის მოხოცის დროს სრულიად იღვენება. ცხვირის მნიშვნელობა, როგორც მტერის ფილტრისა და დამწმენდისა, დიდია, მაგრამ მტერის პაწია ნაწილები მაინც იკვლევენ გზას შიგნით, სასუნთქ ორგანოებისკენ. სრულიად სალი ლორწოიანი ცხვირის კანი მიკროორგანიზმებისათვის დაუძლეველი დაბრკოლებაა: გზაშივე აჩერებს ლორწო და ყელის სასუნთქსტოების შიგნითა ზედაპირზე დაფენილ წყრილ ბეწვების მედმივ ციმციმის წყალობით სულ ზემოდ

და ზემოდ ბრუნდება და, დასასრულ, ნათურთხსა, ან ნახველს თან ამოსდევს. ¹⁾ თუ ლორწოიანი კანი, ეს ნამდვილი დამცველი სხეულისა, გაფუჭებულია, მაშინ გზა ხსნილია დამანეულებელ ჩანასახთა შესასვლელად სხეულში. მაგრამ ეს კიდევ არაფერია: სისხლისა და ძარღვების უჯრები წარმოადგენენ იმ უკანასკნელს დამცველ საზღვარსა, სადაც მიკროორგანიზმები ან იხოებიან ან უვნებელნი რჩებიან. ბრძოლაში გამარჯვება მხოლოდ იმ შემთხვევაში რჩებათ ბაცილებს, როდესაც მომგერიებელნი ძალნი სხეულისა შემცირებულია, რაც შეიძლება გამოწვეულ იქმნას საერთო სისუსტით, სისხლნაკლებობით და სხვა. რასაკვირველია, ბაცილები უფრო ადვილად იმარჯვებენ, თუ რაზმ-რაზმობით მოდიან და ისიც მრავლად. რაკი ერთხელ დაბინადებიან სხეულში, მალე მრავლდებიან და ფილტვებს ასნეულებენ.

მიდრეკილება ტუბერკულოზისადმი.

ამ რიგად, როგორც ვხედავთ, ტუბერკულოზის გასაჩენად, დამანეულებელ შხამს სხეულში ყოფნის გარდა, საჭიროა სრულიად გამორკვეული ნაშენობა სხეულისა, რომელიც მისი შემთვისებელი და განმავითარებელი უნდა იყოს. ეს საგანგებო აგებულება სხეულისა იწოდება ტუბერკულოზისადმი „მიდრეკილებად“. იგი შეიძლება იყოს მემკვიდრეობითი. ათას სხვა მიზეზს შეუძლიან კიდევ გამოიწვიოს ასეთი ყოფა ჯანისა; მისი სათავე ან თვით სხეულის აგებულებაშია, ან იმ გარეშე ვითარებაში იმარბება, რომლის გავლენასაც ორგანიზმი განიცდის.

§ 2) მემკვიდრეობა ტუბერკულოზისა.

ყოველდღიური გამოცდილება გვარწმუნებს, რომ ქლეჩი, თუ კი ოჯახში გაჩნდა, ჩამომამელობაზედაც გადადის,

¹⁾ ლორწოიანი კანი სასუნთქგზებისა დაფარულია ევრედ წოდებულ „მოციმციმე ეპითელით“, რომლის უჯრებსაც ზედა პირზე მეტად წვრილი ბეწვები ახზია და ამ ბეწვების მუღმივ ციმციმს კი მიმართულება ზემოთყენ აქვს.

თუმცა ამასთანავე, შესაძლოა, რამდენსამე თაობას ასცდეს ეს სენი. დაქარწინების საშუალებით შეუძლიან გადასელა სრულიად საღს თაობაზედაც.

მემკვიდრეობით მისი გადასვლის მნიშვნელობა უცილობელია, მხოლოდ მომეტებულ ნაწილს სწორედ ეს არ ესმის.

ავადმყოფობა ძალიან იშვიათად გადადის ბავშვზე დაბადებისთანავე; ასეთი შემთხვევა მხოლოდ მაშინ არის, როდესაც ავადმყოფობა ძალიან აქვს გამჯდარი დედასა; ამასთანავე ასეთი ბავშვები მომეტებულ ნაწილად ძალიან ადრე იხოცებიან. ჩვეულებრივ კი, თვითავადმყოფობა კი არა, მისდამი მიღრეკილება გადაეცემა ხოლმე ახლად დაბადებულს, რაიცა ყველაზე მეტად სისუსტითა და სასუნთქ ორგანოების ნაკლებად განვითარებით გამოიხატება.

H A B I T U S.

კლექიანთა ჩამომაყალნი მარტო თავის გარეგან შეხედულობითაც დამახასიათებელს სურათს წარმოადგენენ, რომელსაც ექიმები ეძახიან: „ტუბერკულოზიანი **Habitus**“. მისი ნიშნებია: გრძელი, ზემოდ შევიწროებული გულის ფიცარი ერთი მეორისგან დიდად დაშორებულ ნეკნებით, ფრთის მსგავსი გამოწეული ბეჭები, ბრტყელი და სუნთქვის დროს მცირედ მოძრავი გული, ხშირად გასაკვირვლად მკრთალი და ნაზი კანი, რომლის ქვეშაც ლურჯი ძარღვები სჩანს; თითების ბოლოები დამსხვილებულია და მაზინჯი ფეხის თითები აქვთ, ხოლო ღრძილები მკრთალ ლურჯი. ადვილი მისახედრია, რომ ასეთის აგებულობის კაცი ხშირად კლექის მსხვერპლნი ჰხდებიან; ისიც არის, რომ ბევრნი გადარჩებიან ხოლმე, თუ თავს უვლიან.

საერთოდ რომ ვსთქვათ, ის ბავშვი, რომელთა მშობლებიც შთასახვის დროს ავად იყვნენ კუთი, ათაშანგითა და სხვა ამ გვარ დამასნეულებელ სენით (ამასვე ეკუთვნის ლოთობაც), ნაკლებად აქვთ საშუალება, ტუბერკულოზს წინააღმდეგობა გაუწიონ.

ძნელი სათქმელია, სენი როდის არის მემკვიდრეობით წარმოშობილი და როდის—გადადებითა, ასე რომ, თუ ავადმყოფ მშობლებს ოჯახში ბავშვი ტუბერკულოზით ავად გახდება, ძნელი სათქმელია, მემკვიდრეობით შეიძინა ბავშვმა ეს ავადმყოფობა, თუ მშობლებისაგან გადაედო. მშობლებისაგან გადადება-კი უფრო საგულებელია.

ასეა თუ ისე, შეუძლებელია ბრალი მთლად მემკვიდრეობას დავდეთ და უყურადღებოდ დავტოვათ სხვა არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი მიზეზი.

§ 3. შექმნილი მიდრეკილება ავადმყოფობისადმი.

ყველა ის, რაც ადამიანის ჯანმთელობასა ვნებს, იმავ დროს ტუბერკულოზის გაჩენას ხელს უწყობს. ეს აზრი პირველ ყოვლისა სასუნთქ ორგანოებს ეხება; აქ ჩამოვთვალოთ ის მიზეზები, როგორც ასუსტებს სასუნთქ ორგანოების უნარს წინა აღუდგეს ქლევის გაჩენას:

1) გაცივება. ძლიერი, მკვეთრი და სუსხიანი ქარი, ცივი და ნესტიანი ჰაერი ცხვირის ლორწოიან კანს ანთებას უჩენს და მით ავადმყოფობის გამომწვევ მიზეზს გზას უხსნის.

2) ხშირად და დიდხანს ყოფნა გაფუჭებულს ჰაერში (ტრაკტირებში, პატარა ოთახებში და სხვაგან) აგრედევ ასუსტებს ლორწოიან კანს.

3) შესუნთქვა მტვერისა. ნამეტნავად საშიშოა ისეთი მტვერი, რომელის ნაწილებსაც წვეტიანი კუთხე აქვს, რადგანაც კანს სჩველეს და დიდიხნის მოქმედების შემდეგ მოციმციო მე ბეწვების რიდეს სპობს.

4) ყოველგვარი ანთება ფილტვებისა და სასუნთქ ორგანოებისა. ფილტვების ანთების შემდეგ, აგრედევ შემდეგ პლევრიტისა, წითელასი, ხრინწისა და სურდოსი ტუბერკულოზი ძალიან ადვილად ვითარდება.

5) ყოველგვარი დაბრკოლება ქულის ბუნებრივად და

თავისუფლად განსავითარებლად (ვიწრო კორსეტები, უსწორო მდგომარეობა ტანისა და სხვა—ყოველივე ესე ხელს უშლის წესიერად განვითარებას, სისხლის დაკარგვა და სხვა), ამასთანავე ასუსტებს ძალას ტურბეკულოზის ბაცილების დაბუდებისთან გამკვლავებისას.

ალკოჰოლიზმი (ღოთობა).

ალკოჰოლიზმი მხნედ მოქმედებს ტურბეკულოზის გავრცელების საქმეში. ფრანგი ექიმები ამტკიცებენ, ას კლეჩიანში 90 წინად ლოთები იყვნენო. ოდესღაც ნორმანდისა და ბრეტონის მკვიდრნი თავის ჯანსაღობით იყვნენ განთქმულნი; მას შემდეგ კი, რაც იქ ლოთობა გავრცელდა, კლეჩვაც იზინა თავი საშიშ სახითაო.

ავად გახდომა თვითეულ 1000 კაცზე ასე განაწილდება:
 ბევრის მსმელნი. 27%
 ზომიერად მსმელნი. 10%
 არა მსმელნი. 3%
 (პ. იაკუბ. დისერტაცია ს. პ. ბ. :891 წ)

ეს მრისხანე გაფრთხილებაა, რომელსაც ყველამ უკრძალება უნდა მივაქციოთ.

ასეა თუ ისე, თუ ადამიანს მიდრეკილება აქვს კლეჩისადმი, ამ მიდრეკილებას ისე არაფერი აძლიერებს, როგორც ლოთობა. ლოთი ჰლუპავს, მარტო თავის ჯანმრთელობას კი არა, სხვებისასაც, რადგანაც სიმთვრალის დროს არავითარ გასაფრთხილებელ ღონისძიებას არ იღებს (მაგ. გაფრთხილების დროს).

§ 4 მ რ ო ფ ე ს ი ა.

თუ რომლის პროფესიის ხალხს აძლევს ტურბეკულოზი უპირატერობას, ეს დიდი ხანია ცნობილი და დამტკიცებულია ციფირებითა.

მიწად-მოქმედება და მრეწველობა.

დაქვლებების გამო საქსონიაში პენსიას იღებდნენ:

10,000 დაზღვეულ მიწადმოქმედში. . . . . 77 კაცი

„ „ მუშათა და ხელოსანთა შორის. . . 245 „ „

აღმოსავლეთ და დასავლეთ პრუსიაში, სადაც მცხოვრებთა უმრავლესობა მიწად-მოქმედია, 10,000 კაცზე 14,1—14,3 კლექიანი მოდის: რეინის-პირის მხარესა და ვესტფალიაში მათი რიცხვი 28,0—30,1 ალწევს. ჯარში ავად ნაკლებად ხდებიან, ვიდრე ხელოსანთა შორის.

სტატისტიკური ცნობები გვიმტკიცებს მტერის მნიშვნელობას ტუბერკულოზის გაერცელების საქმეში. იმ მუშათა შორის, რომელთა მუშაობის დროს მტვერი არა დგება, სიკვდილი კლექით გამოიხატება პროპორციით 2,39:1000; თუ ბევრი დგება, მაშინ პროპორცია მალა აღი და იხატება 5,42:1000.

დიდსა ცანსადელში არიან შემდეგის ხელობისანი:

1) ისინი, ვისაც იმ საქონლის გადაკეთება, გადამუშავება უხდებათ, რომელშიც ხშირად დამასწავლებელი შხამი მოიპოვება: ძველის და ნახარ ტანისამოსის მოვაჭრენი, მოსარეცხენი, თერძნი და ავადმყოფთა მომვლენი.

2) ისინი, ვის ხელობაც ბევრის მტვერის ყლაპვას მოითხოვს. ყველაზე მეწე ლითონის მტვერია (მუშები თუჯისა, რკინისა და თუნუქის სამუშაოსი). ზოლინგენში 40 წელს გადაცილებულნი მთელნი ლითონისა, რომელნიც იხოცებიან, სანახევროდ კლექით კვდებიან. უკეთესი არ არის მდგომარეობა ქვის მთელეებისა, მექანდაკეებისა, ფარფორის მუშებისა, აქატის (თვალი) მთელეებისა და სხვებისა, რომელნიც იძულებულნი არიან, მადნეულის მტვერი ჰყლაპონ. დასასრულ, ორგანიული მტვერი საშინლად ხშირ სიკვდილს იწვევს თამბაქოსა, ქალაღისა, მატყლისა და ბამბის ქაზხნების მუშათა შორის.

3) ისინი, ვის ხელობაც ისეთია, რომ ტანი არა ბუნებ-

რივად უნდა ეჭიროთ და სუნთქვის დროს მათი მდგომარეობა ხელს უშლის ფილტვების გაფართოებასა (გადაშწერნი, მეჩეკმენი, ღურგალნი და სხვანი.

4) ისინი, ვინც ზომიერად ვერა სცხოვრობენ თავის ბელობის გამო (ლაქიები, ტრაქტირების პატრონები და სხვანი).

ამ პროფესიების უმრავლესობასთან დაკავშირებულია სხვა მანერა გავლენაც (დამასნეულებელ შხამის შემცველ მტერის შესუნთქვა, ერთს ადგილას ჯდომა, ლოთობა). სამწუხაროდ, ბევრნი თავის უცოდინარობით, ან თავის დაუდევრობა-თავქარიანობით თვითვე უწყობენ თავის თავს ხელსა დამასნეულებელ შხამის შესათვისებლად და უთაებლო ცხოვრებით თვითვე ჰქმნიან მათ გასაღივთარებლად საჭირო გარემოებას.

სენი ბოლოს საშინელებად იქცევა ხოლმე მაშინ, როდესაც, (როგორც ეს ხშირია იმ ქალაქებში, რომლებიც ჩქარა იზრდებიან,) მცხოვრებთა ძალა წინააღმდეგეობა—გამკლავებისა სუსტდება სინათლისა და ჰაერის სიმცირითა, სადგომების სივიწროვითა და გაქუჭუიანებითა, ცუდის საქმლითა, ზომა-სამზღერის გადაცილებითა ყოფა-ცხოვრებაში და სხვა...

IV

როგორ უნდა ვეპოქლოთ ავადმყოფობასა და მის გაჩენას.

ძველი ანდაზა: „ავადმყოფობის აცდენა უფრო ადვილია, ვიდრე მორჩენა“ მეტის საფუძვლიანობით ტუბერკულოზზე ითქმის. ამიტომ ყოველ გვარი ღონისძიება უნდა იქმნას მიღებული უპირველესად ავადმყოფობის გაჩენის წინააღმდეგ, მეტადრე იმ მიზეზების წინააღმდეგ, რომელიც აჩენს ავადმყოფობას. რამდენადაც უფრო შემცირდება ეგ მიზეზები, იმდენად უფრო მცირე იქმნება შიში ავადმყოფობის გაჩენისა.

რა გვარად შეგვიძლიან უვნებელ ვჰყოთ ტუბერკულოზის ბაცილა?

ეგ ბაცილა ადვილად იტანს ყოველ-გვარ შევიწროებას.

სხეულის გარეშეც-კი კვირაობითა და თვეობით ინარჩუნებს სი-
ცოცხლის უნარს, იმის და მიხედვით, თუ სად იმყოფება, მშრ-
ალსა თუ სველს ადგილასა. 0" ზე ქვეით ტემპერატურას დიდ-
ხანს იტანს.

მოსპობა ტურბეკულიოზის ბაცილებისა ტემპერატურის აწევით.

სითბოს გაძლიერებით სინესტეში (მაგ. წყლის აღუღება
ზღე) ბაცილები 5—10 წამის შემდეგ იხოცებიან, მხოლოდ
მშრალ სიცხეს (გინდა ტემპერატურა 140° — 160° აღწევდეს)
საათობით უძლებენ. ტემპერატურა 50—66°, რომელიც მზი-
საგან განათებულ ადგილებშია, დიდად ამცირებს მათს მავნე-
ბლობასა და ხანგრძლივ სიცოცხლის უნარს.

ქიმიური ნივთიერებანი, რომელიც ბაცილებს ჰხოცავს.

ზოგიერთი ქიმიური ნივთიერება, როგორც მაგალითად,
სულემის თხელადი 1: 1000, კარბოლის სიმეცე 50: 1000,
ლიზოლი 1000: 1000, თუმცა ჩქარა ჰკლავს ჩანასახს, მაგრამ
მათი ხმარება ყოველგან არ შეიძლება, რადგანაც მეტად შხა-
მიანია. ეს ის საშუალებებანია, რომელიც უნდა იხმარებოდეს
ყველგან, სადაც დამასნეულებელი მიკროორგანიზმებია, მაგ-
რამ, სამწუხაროდ, მათი ხმარება შეძლებულია თვით სხეულ-
ში, რადგანაც სხეული ვერ იტანს, როგორც ამ შხამსა, ისე იმ
მაღალ ტემპერატურას, რომელიც საჭიროა ბაცილების დასა-
ხოცავად.

ავადმყოფის კუჭუ-ბინძურების გადამღებ თვისების მოსპობა.

თუ დღეს არ შეგვიძლ ან ბაცილა მოვკლათ ფილტვებში,
ან ადამიანის სხეულის რომელსავე სხვა ნაწილში, სამაგიეროდ
საშუალება გვაქვს, მოვსპოთ ერთის სხეულიდან მეორე სხეულ-
ში გადასვლის პირველსავე ხანში. უპირველესი ღონე ქლფ-

ქის გაერცელების წინააღმდეგ ავადმყოფის ჰუქყის, განსაკუთრებით ნახველის დეზინფექციაა. მას შემდეგ, რაც პრუსიანმა საშუალებას მხნედ მიჰმარჯეს, ქლექით სიკვდილი ძალიან შემცირდა:

1889 წელს — 31,4: 10,000

1897 წელს — 21,8: 10,000

ბავარიასა და ავსტრიაში, სადაც არავითარი ღონისძიება არ მოუღიათ, სენი ოდნავ შემცირებულა. ამის შესახებ ჩვენ გვაქვს შემდეგი ცნობები:

ბავარია: 1889 წ. — 33,4, 1897 წ. — 30,0: 10,000.

ავსტრია: 1881 წ. — 38,5, 1894 წ. — 37,3: 10,000.

ნახველის გადარჩენა მტვრად ქცევისაგან.

ყველაზე უკედ რითია შესაძლებელი ნახველის უვნებელ ყოფა? ჩვენ ვიცით, რომ ნახველი საშიშია მაშინ, როდესაც ხმება და მტვრად იქცევა. ეს საფრთხე ადვილი მოსაშორებელია: ყველა იმ სადგომში, სადაც ხალხი ბლომად იყრის თავსა (სკოლებსა, ეკლესიებსა, რესტორანებსა და სხვაგან) უნდა დაიდგას ჩასაფურთხებლები სამესამედოდ წყლით სავსე.

ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გადავარდეს უზრდელი და საშიში ჩვეულება: იატაკზე დაფურთხება. ამერიკაში თითო გადაფურთხებისთვის ერთი დოლარი ჯარიმა არის დაწესებული. არც ერთი რიგიანი კაცი ამას არ იზამს სხვების პიტივისცემით. საჭიროა შესაფერი ჩაგონება ამ მხრივ ბავშვებისა ოჯახებსა და სკოლებში.

ქლექიანი, რომელიც ნახველს იჭიღებს, სადაც მოხედება, მართკ სხვების ჯამრთელობას კი არა ენებს, არამედ თავის საკუთარსაცა. შესაძლებელია, კვლავ შეისუნთქოს ნახველთან ერთად ამოღებული ბაცილა და თავის ფილტვების საღი ნაწილებიც მოსწამლოს.

ჩასაფურთხებელნი.

ჩასაფურთხებლად ყველაზე უკეთესია ფაიფურის ფართო კურკელი. კარგია აგრედვე თიხის კურკელიცა. შიგ მუდამ წყალი უნდა იდგეს, რომელიც ჯოგელ დღე ან ცეცხლში უნდა ჩაასხან, ან ფეხისადგილში (და არასოდეს ბოსელში); კურკელს ცხელი წყალი უნდა გამოველოს და შემდეგ კვლავ წყალი ჩაისხას. ამ საქმის შემსრულებელმა ხელი კარგად უნდა დაიბანოს საპნითა.

ცხირსახოცში ნახველი არასოდეს არ უნდა მოაგროვოთ, რადგანაც ნახველი უფრო ჩქარა ხმება და თესლი წვრილ ბოქოსთან ერთად ჰაერში გადადის. დიდი, ფართე ფერადი ცხირსახოცები არ ვარგა სახმარებლად, თუ სისუფთავის დაცვა გეინდა.

ცის ქვეშ ნახველი საშიში არ არის, რადგანაც თესლი უმაღლესად იფანტება უსაზღვრო სივრცეში.

როგორ უნდა მოვექცეთ კლექიანებისაგან ნახმარ ნივთებს?

ლოგინს, როგორც ტანისამოსსა და საცვლებს, დიდის სიფრთხილით უნდა მოვექცეთ. ყველა ეს ნივთები სხვას უნდა გადაეცეს მხოლოდ გარგად გაწმენდის შემდეგ. უპირველესად, საცვლები გაშლილი არ უნდა იყოს; სველ ხელოსახოცში უნდა იყოს გამოკრული, ან საგანგებო ყუთში უნდა ინახებოდეს, რომელიც ხშირად უნდა ირეცხებოდეს ცხელის წყლით და საპნითა.

საპირთა მუდმივი გაფრთხილება მრეცხავეებისა, თერძებისა და სხვა ხელოსანებისა იმ შემთხვევაში, თუ რაიმე სამუშაოს იღებენ კლექიანებისაგან. კლექიანთა ნადგომ სახლში აუცილებლად რიგიანად უნდა გასუფთავდეს და გაიწმინდოს ჰაერი და სხვები შიგ მხოლოდ მაშინ უნდა დადგნენ. მარტო ამ საბუთითაც საპირთა ვისურვოთ, რომ კლექის გაჩენის ამბავი მუდამ გამოაცხადონ ხოლმე; მაშინ ყველას ეცოდინება, სად უნდა გაფრთხილდეს.

დეზინფექცია საგნებისა და სადგომებისა.

ტანისამოსისა და ლოგინის დეზინფექციას ყველაზე უკეთ „სადეზინფექციო კამერაში“ ახერხებენ, რომელიც ყოველ თვალსაჩინო ქალაქში მოიპოვება. „სადეზინფექციო რაზმები“ კისრულობენ აგრედვე შენობების გასუფთავება-გაწმენდას. ასეთ დაწესებულებათა დაარსება სასურველია მცირე დაბა-სოფლებშიც; იაფადაც უნდა ჰლირდეს დეზინფექცია, თორემ ბევრი მოერიდება ამ სასარგებლო საქმეს.

ს ი ს უ ფ თ ა ვ ე .

უბრალო ღონისძიებითაც შეიძლება ბევრ რამის გაკეთება. ის საგნები, რომელიც ირეცხება, ხანგრძლივ მოხარშვით კარგად იწმინდება; ხის ავეჯეულობა, იატაკები, კედლები ზეთიან ლაქით შეღებილი, ცხელის წყლითა და საპნით ადვილად ირეცხება. შპალიერს ძალიან ასუფთავებს პურის ქერქი, ხოლო უვარგისი ნივთები უნდა დაიწვას.

ხვერდ გადაკრული ავეჯი, ხალიჩები, ფარდები, „კრაოტები“ და სხვა ამ გვარი ნივთები მხოლოდ მშრალის სითბოთი უნდა გაიწმინდოს. კარგია მათი რიგიანი გაბერტყვა და გაშლილ ჰაერზე გამოშვებულება.

საერთოდ რომ ვსთქვათ, „წყალი, სუფთა ჰაერი და სინათლე დაუძინებელი მტერია ქლექის ბაცილებისა და, თუ ხალხი სისუფთავეს მიეაჩივით, ამით ერთი დიდი ნაბიჯი იქნება წინ გადადგმული“. ინგლისის დიდი სარგებლობა მოუტანეს „ბინების კერძო ინსპექტორებმა“; ისინი მუდამ სინჯავდნენ სისუფთავის მხრით ღარიბ ხალხის ბინებს და შესაფერის რჩევადარიგებას აძლევდნენ.

სადგომ შენობებსა და საძილე ოთახებს ყოველ დღე დაგვა და გარეცხვა უნდა. მტვერი, რომელიც სახლის მოწყობილობას დაედება ხოლმე, უნდა გაიწმინდოს ყოველ დღე ტილოთი. ავეჯი და „კრაოტები“ წელიწადში რამდენჯერმე სუფთა ჰაერზე და მზეზედ უნდა იქმნას გატანილი.

ქლექის პირდაპირ გადადების აცილების ღონისძიებანი.

ქლექიანთან მისვლა და მისი მოვლა საშიში არ არის, თუ ავადმყოფი ზოგიერთს მოთხოვნილებას ასრულებს. ქლექიანი უნდა ერიდებოდეს სხეების ალერსსა და კოცნას. ზველებისა, დამტყნარებისა და სიცილის დროს, როგორც ყოველი ზრდილობიანი კაცი, პიოზე ცხვირსახოცს, ან ხელს უნდა იფარებდეს, რათა პირიდან უნებლიედ წამოცვენილი წინწყალი სხვას არ მოახვედროს. მშობლები, აპლზრდელნი და გამდლები ფრთხილად უნდა მოიქცნენ ავად მყოფ ბავშვების მოვლის დროს. ქლექიანებმა არ უნდა ისარგებლონ ერთსა და იმავე დროს იმ საგნებითა, განსაკუთრებით საწოლებითა, რომლითაც სხვებიც სარგებლობენ. ამ მხრივ ყურადღების მისაქცევია სტოლის მოწყობილობა, კალმის ტარები (ზოგმა იცის მათის წვერის ღრღნა), ბიბლიოთეკის წიგნები.

პატარა ბავშვებს იატაკზე ხოხვა და ყველაფრის ალება და პირში ჩადება უნდა აეკრძალოთ; ფრჩხილები მუდამ დაკრილი და ხელები სუფთა უნდა ჰქონდეთ. წითელასა, ყვიანახველასა და პლევერიტისაგან ახლად მორჩენილნი ქლექიანებს ახლო არ უნდა მიეკარნენ.

როგორც ავადმყოფისა, ისე სხვების ინტერესი მოითხოვს, ქლექიანმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციოს ტანისა, ტანისამოსისა და ბინის სისუფთავეს. ფრჩხილები, თმა და წვერულვაში მოკლედ უნდა ჰქონდეთ მოკვეცილ-მოკრეპილი.

საქმლის საშუალებით გადადების აცილების ღონისძიებანი.

რძის ფერმების პატრონებმა და საერთოდ საქონლის მრეწველებმა უნდა იზრუნონ საქონლის ქლექის მოსასპობად. ამისათვის საჭიროა, საქონელი, რაც შეიძლება, გაშლილ ჰაერზე ამოვონ, ფართო ბოსლები იქონიონ და ავადმყოფი საქონელი ცალკე იყულონ. დიდად სასურველია, რომ საქონელს დრო გამოშვებით ბეითლები სინჯავდნენ.

ექვით ავადმყოფ ხალხსაც დაამშვიდებენ, თუ კანონი აიძულებს ყველას, რიგიანად მოაწყონ სასაკლაოები, ზორცის ვაჭრობის საქმე წესიერად დააყენონ და ყველა დაწესებულება, სადაც რძე, ერბო და ყველი იყიდება, მთავრობის კონტროლს დაუმორჩილონ. ამას გარდა, თვითეულ კაცს შეუძლიან, თვითონვე დაიცვას თავი სენის გადაღებისაგან იმ გზით, რომ უმი რძე არ დალიოს და უმი, ან ნახევრად უმი ზორცი არა სჭამოს.

V.

ავადმყოფობისადმი მიდრეკილების მოსპობა.

ავადმყოფობის ჩანასახთა მოსპობა ღიდის ხნით, თუ სამუდამოდ არა, ის სასურველი საქმეა, რომელსაც უნდა ვეტანებოდეთ. ასეა თუ ისე. ბევრი დრო გავა, ვიდრე ამას მივაღწევდეთ. ჩასაფურთხებლებიც რომ ყველგან შემოვიღოთ, კიდევ ღიდხანს მოგვიხდება ქლექის ბაცილების შესუნთქვა-ყლაპვა.

ჯანმრთელობის საერთო მოვლა.

ამიტომ უნდა ვეცადოთ, ავადმყოფობის საწინააღმდეგო ძალა და აღამიანის ჯანმრთელობა განვაფართოოთ. ექიმები უნდა ასწავლიდნენ ხალხს, თუ რა გზით შეიძლება ამის ასრულება; ხალხი კი მოვალეა გაუგონოს.

შედეგი ნაადრევ ქორწინებისა.

ისტორიკოსი ტაციტი ძველ გერმანელთა დაუღეველ სახალხო ძლიერების წყაროდ სთვლის მათს ჩვეულებას — დაქორწინებას სრულ ჰასაკობაში, რის გამოც სალი და ღონიერი ბავშვები იბადებოდნენო. სამწუხაროდ ამ გონიერულმა ჩვეულებამ ჩვენამდე ვერ მოაღწია. სწორედ ყველაზე უფრო ღარიბ ხალხში, სადაც ცუდის საზრდოობის გამო ყმაწვილები გვიან ვითარდებიან, გავრცელებულია ნაადრევი ქორწინება. ამას

გარდა, ყველაზე უფრო სუსტი ახალგაზრდობა, სამხედრო ბეგრის მოხდის შეზღუდვა, მაშინვე ქორწინდება უფრო საღ ახალ გაზრდობაზე აღრე. რასაკვირველია, საღს ბავშვებს არ უნდა მოველოდეთ ასეთ განუვითარებელ და სუსტ მამებისაგან მით უფრო, თუ ოჯახი ნივთიერად უზრუნველი არ არის. საერთოდ კაცები უნდა დაქორწინდნენ არა უადრეს 28 წლის შესრულებისა, ხოლო ქალები—20 წლისა.

ნათესავების შეუღლება.

მართლმადიდებელთა და სომეხთა ეკლესიების მიერ დადებული აღკრძალვა ნათესავთა შეუღლებისა არის ის ღონისძიება, რომელიც ფრიად სასარგებლოა ხალხის ჯანმრთელობის დასაცავად. ზოგიერთს აღგილას, როგორც მაგალითად ევროპტენში, ოლდენბურგის მიუნსტერლანდში, სადაც განსაკუთრებით კათოლიკენი სცხოვრობენ, ქლექის დიდად გავრცელება იმას უნდა დაეაზრათ, რომ გლეხები საუკუნეთა განმავლობაში მხოლოდ თავისიანებზე ქორწინდებოდნენ, რის გამოც სისხლი მათ შორის აღარ ახლდებოდა.

შეიძლება თუ არა ქლექიანის დაქორწინება.

ამერიკაში დიდი ყურადღება მიაქცის იმ გარემოებას, რომ ქორწინების ნება მხოლოდ იმთ მიეცეთ, ვისაც ჯანმრთელობის მოწმობა აქვს. ასეა თუ ისე, რადგანაც მემკვიდრეობის მწიგნულობა დიდია, კარგია მოისმინონ დარიგება შინაურ ექიმისა და მის რჩევაზე გაიარონ. თუ რომელსამე მხარეს ავადმყოფობა მორეული აქვს, შთამომავლობის დაავადყოფებისგან გადარჩენა მოითხოვს, ეს ქორწინება აღკრძალულ იქმნას, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ქალია ავად. თუ ვაჟიკა და ქალიც ავად არიან, მაშინ. როგორც გამოცდილება გვიჩვენებს, შეიძლება ძალიან აღრე იხოკებიან ქლექითა. ამას გარდა, საჭიროა ცოდნა იმისი, რომ დაქორწინება ავადმყოფის მსგელო-

ბაზე მუდამ ცუდად მოქმედებს; ქალი მაშინ უფრო ღიღს განსაცდელში ვარდება. თუმცა ეს ასეა, მაინც არსებობს ერთგვარი შემცდარი აზრი, თითქოს ქორწინება დაქვლეტებისგან იფარავდეს იმ ახალგაზრდა ქალთ, რომელთაც ავადმყოფობისადმი მიდრეკილება აქვთ. ნამდვილად-კი სულ სხვასა ეხედეთ. მშობიარობა, ძუძუთი კვება და ოჯახში მღელვარება—ყველა ეს ქვლეტის გაჩენასა და გაძლიერებას ღიდად უწყობს ხელს.

საჭიროა სალიც გაფრთხილდეს. ექიმებს მრავალჯერ უნახათ, ავადმყოფს ქმარს სალის ცოლისთვის ავადმყოფობა გადაედოს, ან ავადმყოფ ცოლისგან ქმარიც დასნეულებულიყოს.

ტუბერკულოზის გაჩენის მიზეზთა მოსპობა.

რამდენადაც წესიერად ასრულებს აღმიანი ჰიგიენის წესებს და დაკვირვებით ერიდება ყოველგვარ გადამეტებას, მით უფრო ნაკლები შიში უნდა ჰქონდეს ქვლეტით ავად გახდომისა. ამ მხრივ ჩვენის ხალხის ადათ-ჩვეულებანი საფუძვლიან შესწორებას მოითხოვს.

ს ა ზ რ დ ო ბ ა .

უმთავრესი პირობა ადამიანის სისალისა და წესიერ განვითარებისთვის შესაფერი და საკმაო საზრდოობაა. საკმელი სხვა და სხვა ნაირი უნდა იყოს, ესე იგი ბოსტნეულობისა და ხილისაგან უნდა შესდგებოდეს ზორცის შესაფერ დამატებით. სამწუხაროდ, ჩვენს დიასახლისებში ძალიან ცოტამ იცის მნიშვნელობა და მოხმარება საკმლისა. დედები უნდა სცდილობდნენ, თავიანთი ქალიშვილები უფრო გონიერ დიასახლისებად გამოზარდონ ზოგიერთ ქალაქში დაარსებულ ოჯახის მოვლის შესასწავლი სკოლები და სამზარეულო კურსები საესებით შეფუება ჩვენის დროის სოციალურ მოთხოვნილებასა.

საერთოდ რომ ესთქვათ, ბოსტნეულის ხმარება უფრო გავრცელებული უნდა იყოს. გლეხთა სიღარიბე მათივე უწყის-

რიგო საზრდოობის მიზეზია—ძალიან იშვიათად უხდებათ მათ ბოსტნეულისა და ახალ ხორცის კამ:.

გლეხებმა დიდი ხანია შეამჩნიეს, რომ ის ცხენები, რომლებიც ნელ ნელა ლეკავენ, საკმელს უფრო კარგად ირგებენ; აგრედვე ხალხს, რომელიც მძიმედ და კარგად ლეკავს საკმელს, მისგან მეტი სარგებლობა გამოაქვს. ამას გარდა, ასეთ ხალხს საკმელი სასულეში მაინც არ წაუვა და მით შეძლებას აღარ მისცემენ გარეშე სხეულს, ფილტვებში წავიდეს, რასაც ხშირად საშიში ანთება მოსდევს ხოლმე.

ბ ი ნ ის ს ა ქ მ ე .

კლექი სოფლებსა და მცირე ქალაქებში ბევრად ნაკლებად არის, ვიდრე დიდ ცენტრებში. რაც უფრო ბევრი სინათლე და ჰაერი მოდის თვითოეულ კაცზე, მით უფრო მცირეა ავადმყოფობათა რიცხი; ამიტომ ბინის საქმეს დიდი მნიშვნელობა აქვს. საუბედუროდ, ეს საქმე ყველგან ცუდად არის მოწყეს-რიგებუ-ლი, განსასუთრებით დიდრონ ქალაქებში, სადაც მცხოვრებთა რიცხვი დღითი დღე მატულობს. იქ, სინათლესა და ჰაერს მოკლებულ ქოხ-მახებში კლექის ნამდვილს ბუდეს ვხედავთ. საჭიროა ეს საქმე კანონმა როგორმე მოაგვაროს; აუცილებლად საჭიროა ბოლო მოეღოს იმ არ გაგონილ სიეიწროვეს, როგორიც, მაგალითად, ღამის თავშესაფარებშია. საჭიროა მხნედ მიეცეს მხარი საზოგადო სააღმაშენებლო კავშირებს და ფული ბლომად იქმნას გაღებული მუშათათვის საღ ბინების ასაშენებლად.

საშუალო შეძლების ბურჟუზ ბოროსაც კი ნაკლები წარმოდგენა აქვთ მყუდრო და საღ ბინებისა. ინგლისელი თავ მოწონებით ამბობს: „ჩემი სახლი—ჩემი ციხეა“ო და თავის მზრუნველობას ბინის გამშენიერებას ანდომებს; აი რისთვის არის შესაშური ინგლისის სტატისტიკა კლექის შესახებ. ჩვენ კი არაფრისთვის არა გვშურს ფული, მხოლოდ სადგომისათვის გვეჩანება. სადგომში ყველაზე მეტად საკმარისი სინათლე და ჰაერი უნდა იყოს.—ტყუილად კი არ ამბობს იტალიური ან-

დაზა: „სადაც შზე არ შეიხედავს, იქ ექიმი ჩნდება“. სამზარეულო და სადგომი ბინები ერთი მეორისაგან დაშორებული უნდა იყოს და ეგრედ წოდებულ „საპარადო ოთახების“ გაუქმება კი დიდი ხანია საჭიროა. საჭიროა ყურადღება მიექცეს გათბობასა და ოთახის ტემპერატურასა, რომელიც არ უნდა აღემატებოდეს 14°R ; ჰაერის გადამეტებულ სიმშრალესთან ბრძოლა სველის ცხვირსახოცების გაფენით შეიძლება. ეს გარემოება ქლექიანებს ხველებას ღიდად უმსუბუქებს; თუნუქის პატარა „ფეჩების“ სასარგებლოდ მიჩნევა შეუძლებელია, რადგანაც ჩქარა ხურდება და მავნებელ გაზს ავრცელებს; ამას გარდა, მტვერსაც. გახურებულ ფეჩთან ახლო ყოფნა უფრო მავნებელია, ვიდრე არა ძალიან ხანგრძლივი ყოფნა ცივს ჰაერში.

ს ა ძ ი ლ ო ო თ ა ხ ე ბ ი.

განათლებული ადამიანი თავის სიცოცხლის ერთს მესამედს საძილო ოთახში ატარებს; ამიტომ საძილოდ დიდი და ნათელი ოთახია საჭირო. თუმცა ეს ასეა, რაღაც უაზრო ჩვეულებების გამო, საძილოდ სულ პატარა ოთახს ირჩევენ. ათასწილად უკეთესია არჩევა საძილოდ დიდის, ჰაერით სავსე, თუ გინდ ცივის ოთახისა. საწოლი გაცალკევებით უნდა იყოს; რაიმე ფარდა და ხარხია არ უნდა იყოს შიგა—დიდად მავნებელია. ზაფხულობით საწოლი ფანჯარასთან ახლო უნდა იყოს. სქელი საბანი მავნებელია, რადგანაც ხელს უშლის ადამიანის სხეულის ორთქლის გაფანტვასა და ავადმყოფს ოფლსა ჰგვრის. ჰაერის სისუფთავეს დიდის ყურადღების მიქცევა უნდა; დღისით ყველა ფანჯარა უნდა გაიღოს. ღამითაც კი, თუ კარგი დარია, პატარა ფანჯარა, რომელიც საწოლს დაშორებულია, ღია უნდა დარჩეს. საძილო ოთახში ზედმეტი ავეჯეული არ უნდა იყოს—ამ ოთახში საჭიროა მუდმივი და ორკეცი სისუფთავე.

სინესტე იატაკებისა.

იატაკების სინესტეს ინგლისში დიდს მნიშვნელობას აძლევენ (Buchanan). სხვათრიც ერთგვარ პირობათა შორის

ქლეჩი ჰაობიან ადგილებში უფრო გავრცელებულია. სარდაფებსა და ქვედა სართულებში მცხოვრებნი უფრო ხშირად ხდებიან ავად (თუმცა იქ სიეწროვეც ხელს უწყობს). ამიტომ, როცა ადამიანი ბინას ეძებს, აუცილებლად მშრალი ბინა უნდა იშოვოს. ძალიან სასურველია, თუ ქვეშ სარდაფი იქნება. ნესტიანი კედლები, გაყვითლებული შპალიერი და სოკოებ-დაყრილი იატაკები ადამიანს მუდმივ გაცივებას უქადის.

ტ ა ნ ი ს ა მ ო ს ი .

ტანისამოსი მუდამ საკმარისად თბილი უნდა ეცვას ადამიანს, მხოლოდ სხეულის ორთქლს არ უნდა იჭერდეს და სუნთქვას არ უნდა უშლიდეს. ამ მოსაზრებით კორსეტებსა და რეზინის წამოსასხამს ადამიანი მუდამ უნდა ერიდოს. მატყლის ქსოვილი საცვლებად სისალისთვის ნაკლებად გამოსადეგია, რადგანაც ოფლისაგან და რეცხვის დროს იკუმშება და თანაც ქუქუი არ ეტყობა.

ფეხები თბილად და მშრალად უნდა იყოს შენახული; თუ ჩქარა ოფლიანდება, წინდებს დღეში ორჯერ უნდა გამოცვლა. უკეთესი კია წინდების გამოცვლა მაშინვე, როდესაც კაცი სისხეფეს იგრძნობს ფეხში. თავი და კისერი თავისუფალი უნდა იყოს. „ფეხები თბილად შეინახე, თავი ცივად, ტანი თავისუფალი გქონდეს“—აი ძველი და მშვენიერი წესი ჯანსაღობის შესანარჩუნებლად. საჭიროა საცვლების ხშირი გამოცვლა; შესველებული იმ წამსვე მოშორებულ უნდა იყოს და საერთოდ საჭიროა ტანისამოსის კარგად გასუფთავება და ჰაერზე გატანა. ცივ ამინდში, გაშლილ ჰაერზე, საჭიროა ზედა ტანისამოსის ჩაცმა.

ავადმყოფობის საწინააღმდეგო ძალ-ღონის განვითარება სხეულში.

თვითეულ კაცს ხელთა აქვს ღონისძიება, რომელიც შეძლებას აძლევს გამარჯვების იმედით შეებრძოლოს ქლეჩის გადა-

მდებობასა. ეს არის სასუნთქ ორგანოების გამაგრება, რომელსაც მშალწევს წყალის წესიერად ხმარებით.

პირის მოვლა.

დილაობით საჭიროა პირში ახალის წყალის რიგიანად გამოვლება; კარგია ცხვირის გამოარეცხვაც. ამით ეცლება მოგროვილი მტვერი და ცხვირის შიდა კანში გამასაღებელ გაღიზიანებას იწვევს. სადილს შემდეგაც კარგია პირში წყალის გამოვლება დარჩენილ საჭმლის მოსაშორებლად. სასარგებლოა კბილების მოვლაც.

ტანის ბანვა.

ბეჯითი და რიგიანი ბანვა ტანისა ცივი წყალითა ყველ ა სხვა ღონისძიებაზედ უკეთ იცავს ადამიანს გაცივებისაგან. სამწუხაროდ, ბევრს ახლაც სწამს, რომ ცივის წყალით დაბანვა ტანისა სასარგებლო არ არისო, მაგრამ ეს შემცდარი აზრი ერთხელ და სამუდამოდ უარყოფილი უნდა იყოს. არავინ არ უნდა მოშორდეს დილით საწოლს, ვიდრე ტანის ზედა ნაწილსა და ფეხებს ახალის ცივის წყალით არ გადაიბანს და შემდეგ კარგად არ გაიმშრალეს. ეს ყველასათვის ხელმისაწვდომია, რადგანაც საჭიროა მხოლოდ წყალი, თუმცა მართალია, ბლომად. ამიტომ მიტოვებულ უნდა იქმნას პატარა ტოლჩები, რომელიც ჩაიდინებზე ბევრით დიდი აღარ არის. ყოველ საძილე ოთახში გადასაბანად დიდი ჭურჭელი უნდა იდგას. ცივის წყალით გადაბანვა ერთსა და იმავე დროს კარგად მოქმედებს სხეულის კანსა და სასუნთქ ორგანოებზე. წყალის სხურება უნე ბლიედ ღრმა ამოსუნთქვას იწვევს, რის გამოც ფილტვები, რომელიც ძილის დროს ოდნავ სუნთქავდა, დილიდანვე იშლება და სამყოფ სისხლით ივსება.

სახალხო აბანოები.

სუფთა და იაფ საზოგადო აბანოების გავრცელებას ქლექთან ბრძოლაში სამკურნალო დაწესებულებათა მოწყობაზედ

არა ნაკლები მნიშვნელობა აქვს. ამასთანავე დიდად სასურველია, ამ აბანოებში წყალ-საწეობი მოწყობილობაც იყოს ღ აუზებიც. სასკოლო ხნოვნების ბავშვები ყოველ კვირაობით აბანოში უნდა დადიოდნენ, ზაფხულობით კი ყოველ დღე ბანაობდნენ. ბანაობა და სურაობა მშვენიერი ვარჯიშობაა კუნთებისა და ფილტვებისათვის. ყოველივე ეს საღს ხალხს შეეხება. ავად-მყოფებმა და დასუსტებულებმა წყალს ფრთხილად და თანდა-თანობით უნდა შეაჩვიონ თავი. ტანის მშრალი კანი უნდა შეაჩვი-ონ წმენდას, შემდეგ ფრანგულ არაყით წმენდაზე უნდა გადა-ვიდნენ და ბოლოს თან და თან არაყს ცივი წყალი უნდა უმა-ტონ. სულ დასასრულს შეუძლიანთ ცივის წყალით ბანვა და სხვა... ამ ღონისძიებით ყველა ის, ვინც წინად ადვილად ცივდე-ბოდა, აუცილებლად გამოსაღდება.

სავაკაციო ახალშენები და გემ-სკოლები.

სატკბურათი და სურაევანდით ავადმყოფ ბავშვების მშობ-ლებმა ყურადღება უნდა მიაქციონ სავაკაციო ახალშენებსა და გემ-სკოლებს. იქ კვლავ იბრუნებენ ჯანმრთელობას ის ბავშვე-ბიც კი, რომელნიც ძნელად გამოსაღდებიან ზოღმე პლევრი-ტისა, ფილტვების ანთებისა, წითელისა, ყივანახველისა და ძვლე-ბისა და ძარღვების სნეულების შემდეგ.

სხეულის გამაგრება.

ექიმები მუდამ დღე ამჩნევენ, რომ ის ხალხი, რომელიც მუდამ გაუბრის ამინდის ცვლილებასა და ნიავის შემოებრევისა, უფრო ადვილად ცივდება და ფილტვებისა და ყელის ანთებას ვერ იშორებს. ადამიანის სხეულს მშვენიერად შეუძლიან ტემპერა-ტურის ცვალებადობის ატანა და წრეს. გადასული სიფრთხი-ლე ამ უნარს მხოლოდ ასუსტებს.

სიცივე სრულიად არ უწყობს ხელს ქლეჩის გავრცელე-ბასა, როგორც ხშირად შეცდომით ჰფიქრობენ. ჩვენ ვხედავთ, რომ ყინულიან ისლანდიის მცხოვრებთა შორის ეს ავადმყო-

ფობა სრულიად უცნობია. ამიტომ ადამიანმა თავის თავიკა და სხვაც უნდა შეაჩვიოს, რათა ყოველთვის, ზამთარ-ზაფხულს წესიერად და თავისუფლად ისარგებლოს სუფთა ჰაერითა. სუსტის გულის პატრონი კი სახლში უნდა დარჩნენ ისეთ ძლიერის ქარის დროს, რომელსაც მოაქვს ჰაერის სიმშრალე და მტვერი.

ტანის მდგომარეობა.

ტანის მოხერა აფერხებს მშვიდსა და თანასწორს სუნთქვას, რომელსაც ღიდი მნიშვნელობა აქვს ფილტვების სისაღისთვის. სასარგებლოა, ყველას ახსოვდეს მხედრული წესი: „თავი მაღლა, გული წინ!“ უნდა ვთქვათ, რომ წესიერი სუნთქვა ნამდვილს ხელოვნებას შეადგენს. სუნთქვა უნდა, პირით კი არა, ცხვირიდან, რათა ჰაერი იქ გათბეს, მსხვილ მტერისაგან გაიწმინდოს და აღარ გააღიზიანოს სასუნთქი გზები. ტანის ძლიერ მოძრაობისა და ღიდის ქარის დროს ლაპარაკი მავნებელია.

გაძნელებული სუნთქვა.

პირსა და ცხვირში ოთხოპოდის (პოლიპის) განვითარება სუნთქვის გაძნელებას იწვევს; ამას შეიძლება შედეგად მოჰყვეს სასუნთქ გზების ანთება და გულის სისუსტე. ბავშვი, რომელიც ისე სუნთქვენ, თითქოს რაღაცას ჰხერენო, რაც შეიძლება ჩქარა უნდა გააშინჯონ ექიმს.

ხელობის ამორჩევა.

ყერძო ცხოვრებაში, ხელობისა, ან სამსახურის არჩევის დროს ჯანმრთელობის მდგომარეობას ნაკლებს ყურადღებას აქცევენ. სახელმწიფო გონიერად მოიქცეოდა, თავის მოხელეებს სისაღის მოწმობას რომ მოსთხოვდეს ხოლმე.

ახალგაზრდა კაცებმა, მექვიდრეობით ქლექით შეპყრობილებმა, განსაკუთრებით სუსტის გულის პატრონებმა, ხელი არ უნდა მოჰკიდონ იმ ხელობას, რომელიც ზემოდ იყო დასა-

ხელეული. ამ გვარ ჯანის პატრონთ უფრო ის ხელობანი შეეფერება, რომელიც გაშლილ ჰაერზე ყოფნას მოითხოვს და დიდი ფიზიკური ძალა არა სჭირდება, როგორც, მაგალითად, მებაღეობა, მეტყეობა, მიწადმოქმედება, კირაზედ სიარული, გზირად ყოფნა, სასიარულო საქმე და სხვა...

მაგარის აგებულების, მაგრამ სურავენდიან ბავშვებისთვის, რომელთაც ძარღვების ავადმყოფობა, მუწუკები კანზე, ან ყურადან ჩირქის დენა ჰქონიათ, უფრო შესაფერია ნეზღეაურობის სამსახური, მხოლოდ მატროსისა და არა კაჩეგარისა, ან მემანქანისა. რამდენისამე წლის სამსახურს შემდეგ, ისინი საღვთკაცებად ბრუნდებიან. კარგია ამას ყურადღება მიექცეს ფლოტის სამსახურში გაწვევის დროს.

აღსანიშნავია აგრედვე საფრთხე, წარმომდგარი მცხოვრებთა გახვეწისაგან სოფლებიდან ქალაქში. ის ხალხი, რომელსაც ქლექისადმი მიდრეკილება აქვს, უფრო მკვირცხლის ბუნებისა და ხასიათისაა, ამიტომ სოფელში ცხოვრება ეძნელება და დიდს ცენტრებში მიეშურება. ამავე დროს ხალხის შეგუფუფა და თანდათანობით გაძნელება სამუშაოს შოვნისა მავნებლად მოქმედებს საზრდოობაზე და შიში ქლექის გადადებისა ყოველდღე იზრდება.

საერთოდ მავნებლნი გარემოებანი

ქლექის გავრცელებას დიდად ხელს უწყობს ხალხში ფეხგადგმული ათასი ჩვეულება, რომელიც ერთის მხრივ ასუტებს ავადმყოფობის საწინააღმდეგო ძალას სხეულში და მეორე მხრივ დამასნეულებელ ჩანასახებს საშუალებას აძლევს ჯანში დაიბუღონ.

ტრაქტირის ცხოვრება.

ამ მხრე ყველაზე დიდი მნიშვნელობა აქვს ძველს მავნე ჩვეულებას, თავისუფალ დროს გატარებას კვამლიან და ჭუჭყიან ტრაქტირებში. ხალხი აქ მთელის საათობით ზის საუკე-

თესო დარში, იმის მაგივრად, რომ სუფთა ჰაერზე ახალი ძალა მოეკრიბოს, თითქოს არც კი იცის მისი ფასიო. რაოდენ შესაბარალისნი არიან ის მუშები, რომელნიც კვირაობით შუა ღამემდე გამთბარ კუჭყიან ოთახებში სხედან და შემდეგ სიცივესა და სინესტეში სახლში ბრუნდებიან. ტრაქტორებში ბევრს ღროსა და ფულს სტოვებენ, ხოლო უფრო მეტ ჯანმრთელობასა და ოჯახურს ბედნიერებას ჰკარგავენ. სახელმწიფოს უნდა ჰოფთხოვოს უფრო სასტიკი კანონმდებლობა ლოთობის წინააღმდეგ, უნდა მოეთხოვოს, მეტი თვალყური ადევნოს მაგარ სსმელების ვაჭრობას. საჭიროა ახალგაზრდათა შორის ლოთობის საწინააღმდეგო ქადაგება და მის საშინელ შედეგის თვალთ დანახება.

ს კ ო ლ ე ბ ი.

აკოლა საშიში არ არის, თუ წესიერად და ხშირად ასუფთავებენ. ყველაზე უპირველესად უნდა მოეთხოვოთ, რომ ბავშვებმა ფეხები კარგად დაიწმინდონ რკინის ფეხ-საწინდზე, ზედა ტანისაშობი დერეფანში დასტოვონ და მუშაობის დროს ტანი სწორედ დაიჭირონ. კლექიანები სკოლაში არ უნდა ატარან; ნაადრევი სიარული ახლად მორჩენილთათვის აგრძევე წმენბელია.

სკოლის ერთი უმთავრესი დანიშნულებათაგანი ის არის, რომ ბავშვებს ჩააგონოს წესი ჯანმრთელობის დაცვისა და მეხოცებაში ღრმად ჩაუწეროს. უნდა განავითაროს მათ შორის მეგნება ჯან-მრთელობის დიდ მნიშვნელობისა, რათა მოვალეობად ასთვალონ თავის და აგრძევე სხვების ჯანმრთელობის დაცვა. საუბედუროდ, ამ მხრივ ძალიან ცოტაა გაკეთებული. დიდად მისაბძია შვეიცარიის კანტონებში შემოღებული წესი სასწავლებელთა და მღვდელთა საჰიგიენო განათლებისა. ჰიგიენის იწავლება გასაგების ენით ყველაზე მეტად შეეძლოთ უფრო გამოცდილ ექიმებს, რომელთაც კარგად იციან ხალხის ათასჯარი ზნე-ჩვეულება და შემცდარი აზრი.

ეკლესიები.

ჩვენ, ეკიშებს, კარგად გვესმის, რომ ზოგიერთ გარემოებათა შორის ეკლესიებში სიარული შეიძლება გახდეს ქლექის გავრცელების ერთ დიდ მიზეზად. ქლექის საწინააღმდეგო კონგრესზედაც ამასვე ამტკიცებდა პროფ. ფლიუმე.

ეკლესიებში მომეტებულ ნაწილად შეხუთული და ცივი ჰაერია, მუხლთ-მოყრის დროს მტვერი დგება, რომელიც ბოლოს თვით მლოცველებს დაედებათ ხოლმე. ქლექიანები ჩვეულებრივად ძალიან ხშირად დადიან ეკლესიებში და იქ დიდად აერცელებენ დამასწავლებელ ჩანასახს, რადგანაც ცუდი ჰაერი მათშიაც ხველებას იწვევს. ამას გარდა, ხალხი ეკლესიაში ხშირად დადლილი, გაოფლიანებული, ბევრჯერ რამდენისაც საათის ნამგზავრი შედის. საეკლესიო წესები განსაზღვრულდროს ეკლესიაში უზმოდ მისვლასაც თხოულობს. ასეთ გარემოებაში რომ სხეული უფრო ადვილი შემთვისებელია ქლექისა, ჭიანი, ყველასათვის ცხადია. განა დიდს შრომას მოითხოვს რომ სამღვდლოებამ ამას ყურადღება მიაქციოს და ეკლესიებში ხშირად გააწმენდინოს მნათეს ჰაერი და ურჩიოს ქლექიანებს, ერიდან გარდამეტებასა, ხოლო იმათ, რომელნიც ახლად იკურნებიან, ეკლესიაში ადრე სიარული დაუშალოს. სუსტის ბაქმვებისთვის, მეტადრე ზამთრობით, მვენებელია მუხლთ მოყრე ეკლესიის ცივს იატაკზე.

საცხედრო.

საქიროა, საცხედრო ოთახები ყველგან იყოს..იმ ოთახებს სადაც ქლექიანები კედება, საფუძვლიანად დეზინფექციას მხოლოდ მაშინ უკეთებენ, როდესაც ცხედარი მიაქვთ იქიდან ამასთანავე საქიროა მოისპოს საღამოს ლოცვები ცხედრის ოთახში, როგორც ეს მიღებულია ბევრს ადგილას—ამ დროს არერთს ახალგაზრდას გადასდებია ავადმყოფობის გამოაწვევეი ჩანასახი. ცხედრის ამბორი სასტიკად უნდა იყოს აღკვეთული.

რკინის გზები.

რკინის გზებზე ყოველი ღონე უნდა იქმნას მიღებული ქლექის გავრცელების წინააღმდეგ. ყველაზე უწინ, კუპეს უნდა გადაეკრას ისეთი მაუდი, რომელიც ირეცხებოდეს, და არა ხავერდი.

შესაფარი სანიტარული ღონისძიებანი იპათთვის, ვინც სენის გადაღების მუდმივ საფრთხეშია.

ჩამოთვლილ, ქლექის საწინააღმდეგო ძირითად ღონისძიებას განსაკუთრებით იმ ხალხმა უნდა მიაქციოს ყურადღება, რომლის ხელობაც ამ ავადმყოფობის გავრცელებას ხელს უწყობს. უფრო ნათელ საყოფელად კიდევ მოკლედ ჩამოვთვლით იმ სხვა და სხვა ღონისძიებას.

1) განცალკევება ქლექიანისა, რომელსაც ავადმყოფობა ძალიან მოღებული აქვს, მუშათა საერთო სადგომიდან.

2) დადგმა საკმარის საფურთხელებისა. სავალდებულოდ გახდომა იმაში ჩაფურთხებისა, როგორც ავადმყოფთათვის, ისე საღათთვის.

3) ხშირი დავა სახელოსნოებისა, მხოლოდ მუშაობის დროს-კი არა, და შიგ სუფთა ჰაერის შეშვება. ხელოსნები, როგორც ეს მიღებულია იტალიაში, როცა თბილა, თავის სახლის კარებ წინ უნდა მუშაობდნენ, ან ბაღში. უნდა ერიდნენ ღია ფანჯრის წინ მუშაობას.

4) აღკრძალვა პური ჰამისა სახელოსნოში ღ თავისუფალ დროს შიგ ყოფნა.

შეძლებისა დაგვარად სწორი და წესიერი მდგომარეობა ტანისა მუშაობის დროს.

6) მუშაობის დროს დაკარგულ ძალის აღდგენა სასარგებლო ვარჯიშობით (ნიჩბის მოსმა ნავეში, თხილამურებით ცურაობა, მთებზე ასვლა, ფეხით სიარული, თამაშობა გაშლილ ჰაერზე და სხვა). მუდმივი და წესიერი ვარჯიშობა სასუნთქ ორგა-

ნოებისა. კარგია, ხშირად ფერდებზე ხელების მიბჯენა, დოინჯის შემოყრა და რამდენჯერმე შესუნთქვა და ამოსუნთქვა.

7) საღი ბინები და უმთავრესად ფართო და სუფთა საძი-
ლო ოთახი. ხავერდ გადაკრულ ავეჯისა, ფარდებისა და ხალი-
ჩების მაგიერად, რომელნიც მტვერს იკრავენ, კარგია ხისა და
ტყავის ავეჯეულის და სხვა ისეთ ნივთის ხმარება, რომელიც
ირეცხება.

8) პირადი სისუფთავე და ტანის გაწორენა-გამაგრება.

9) საჭიროა ექიმის მიმართვა ავადმყოფობის მცირე ნიშ-
ნების შემჩნევის დროს. ვინც ახლად რჩება, იმათ მეტად დიდი
სიფრთხილე ჰმართებთ.

VII

ბუბაჩაჟულიოზი მოსარჩენი ხენია.

დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც „ტუბერკულოზის“
იმ სასიკვდილო განაჩენად სთვლიდნენ, რომელიც დაუყოვნე-
ბლივ სისრულეში უნდა ყოფილიყო ვითომ მოყვანილი. ექი-
მებმა კი დიდი ხანია იცოდნენ, რომ მისი თავიდან აცილება
შეიძლებოდა, რომ მისგან განკურნება ზოგიერთ შემთხვევაში
შესაძლებელი იყო და სწორედ ეს გარემოება აძლევდა მათ
გამბედაობას შებრძოლებოდნენ ამ ვითომ უკურნებელს სენს.
ქირურგები ყოველთვის როდი მოსჭრიან ხოლმე კლექისაგან
დაავადებულ სახსრებს სხეულისას; ისინი სხვა საშუალებითაც
არჩენენ. კლექიანთა გვამების გაკრამ დაარწმუნა, რომ ფილ-
ტევებში ხშირად არის ისეთი ადგილები, რომელიც კლექის ბუ-
დედ ყოფილა, მაგრამ ეს ბუდე მოშლილა ან დაავადებული
ადგილი გასაღებულა. უდიდესი სამსახური ბრეხმერისა და
დეტაილესი უპირველესად ის არის, რომ ისინი მუდამ ჰქადა-
გებდნენ, კლექისაგან მორჩენა შეიძლებაო. სასიხარულოდ, ეს
აზრი თან და თან ვრცელდება ხალხში.

კლექის მორჩენა რომ შეიძლება, ამას ნათლად გვაჩეფ-

ნებს შემდეგი ცნობები შაფერის ქარიტეს საავადმყოფოში (ბერლინიში): $4\pm,9-55,6\frac{1}{10}$ ავადმყოფთა ან სრულიად იკურნებოდა, ან საგრძნობლად ავადმყოფობის შემცირებას გრძნობდა. ამასთანავე საავადმყოფოებში ამ ავადმყოფობის მწვავე სახესთან აქვთ საქმე. ამიტომ უაზრობა არის, ავადმყოფს დუმილობით მისი სატკივარი. ეს მხოლოდ იმას გამოიწვევს, რომ ბევრად ნაკლებ ყურადღებას მიაქცევს საჭირო ღონისძიებების მიღებას და გარეშე ხალხის დაცვას სენის ვადადებისაგან.

ავადმყოფობის ნიშნები.

მორჩენის გაადვილება ავადმყოფობის დროიანად გაგებაზეა დამოკიდებული. აღსანიშნავია, რომ, თუმცა კლეჩი ძალიან გავრცელებულია, მისი გაჩენის გაგება თაობითვე ფრიად ძნელია. პირველი ნიშნები მისი ძალიან გამოურკვეველია და ავადმყოფი არც კი მიაქცევს ყურადღებას, ან რაიმე სხვა ნაწილს, მაგალითად, კუჭს, აწერს. საეჭვო ნიშნებად, განსაკუთრებით იმათთვის, ვისაც კლეჩისადმი მიდრეკილება აქვს, უნდა ჩათვალოს: საერთო გრძნობა სისუსტისა, ცუდი შესახედაობა, ბოყინი, ხრინწიანი ხმა, საღამოობით სიცხე და ჟრჟოლა, ხშირი მაჯის ცემა, სისხლის ამოღება; ქალებისთვის კი ფეხურის შეჩერება.

მხოლოდ ექიმს შეუძლიან სწორედ გამოარკვიოს ამ მოვლენათა მიზეზი. თუ კლეჩი აღმოჩნდა, მაშინ უპირველეს ყოვლისა საჭიროა ექიმს მიენდვნენ. ავადმყოფმა შეუძლებელი არ უნდა მოითხოვოს, მაგალ., რამდენისამე შუშა წამლით მორჩენა. ერთხელვე უნდა მივატოვოთ ის აზრი, რომ ვითომ კლეჩის წინააღმდეგ ნამდვილი და გადაჭრილი წამალი არსებობს. ჩვენი საქმეა მხოლოდ სხეულს ყოველგვარი მავნე გავლენა აეცალოთ და დახმარება აღმოუჩინოთ ავადმყოფობასთან ბრძოლაში. ხშირად ავადმყოფებს ეს არ ესმით და ისეთ „შარლიტებთან“ მიდიან, რომელნიც ჩქარა მორჩენას პირადებთან. ამასობაში დრო გადის, მარჯვე წამი იკარგება და კეთილგონიერება ძალზე იკვიანებს.

წამლობა ისე უნდა, როგორც რომელსამე თვითუღს შემთხვევას შეეფერება. ბევრ სანდო და გამოცდილ მკურნალთა აზრით, როგორც მაგ. ლეიდენია, გერჰარტი, სენატორი, ციმენი და სხვა. „ჰიგენ-დიეტეტურ“ წამლობას საუკეთესო შედეგი მოსდევს სანატორიებში. უმთავრესი მნიშვნელობა აპასთანავე აქვს ნოყიერ საზრდობასა და ხელის შემწყობ გააჩეხვითარებას.

საავადმყოფო თუ სანატორია ავადმყოფთათვის.

1910 წელს მოსკოვში მომხდარ კლექის საწინააღმდეგო კრების უმრავლესობამ (რუსებმა) უმჯობესად დასახა კლექიანების დაწვენა საავადმყოფოებში და შემდეგ მათი გარედან სიარული სამკურნალოდ. ამას სარჩულად ის დაუდეს, რომ სანატორიების მოწყობა, რომელიც დიდს ხარჯს მოითხოვს, ჩვენის ქვეყნის ნიეთიერ მდგომარეობასა და ჩვენის ხალხის ცხოვრების ბევრს გარემოებას არ შეეფერებაო. ქალაქის განაპირა ადგილებში საგანგებოდ მოწყობილ საავადმყოფოებს, სადაც ავადმყოფს მისელა შეეძლება ავადმყოფობის გაჩენიდანვე, ნაკლები ხარჯი მოჰყვება, შედეგი კი — ისეთივე, როგორც სანატორიებში. მე, როგორც დელეგატი კლექის საწინააღმდეგო კავკასიის საზოგადოებისა, კრებაზე აბასთუმანის სანატორიის მოწყობის იდეას ვიცავდი, მაგრამ უნდა გამოვტყუე, რომ რადგანაც ხელთა გვაქვს ოცის წლის გამოცდილება გერმანიისა, შეუძლებელია სანატორიებისთვის ისეთი დიდის მნიშვნელობის მიწერა კლექის აღმოფხვრის საქმეში, როგორც წინად იყო მოსალოდნელი. სახალხო სანატორიები, როგორც სამკურნალო დაწესებულებანი, ძალიან უმნიშვნელოა და დიადს მნიშვნელობას მხოლოდ მაშინ იღებენ, თუ გარემო კლექის საწინააღმდეგო და სხვა დაწესებულებანიც არტყიათ. გერმანიაში, დიდი ხანია, გამოირკვა, რომ სანატორიიდან გამოწერის შემდეგ, შეუძლებელია მორჩენილის უცებ ჩაყენება მის ცხოვრების ძველ ვითარებასა და მუშაობაში; რამდენისამე ხნით უნ-

და მიეცეს დრო, ანუ სხვანაირად რომ ვსთქვათ, იქ გამოიჩინა მნიშვნელობა ასეთისა აზრისა: სანატორიიდან გამოწერილი თან და თან უნდა გადაეცემს უსაქმურობიდან ჩვეულებრივ საარსებო შრომა-მუშაობაზე. ამას გარდა, გამოიჩინა, რომ საჭიროა იმ კლექიანის ოჯახი, რომელიც მოსარჩენად წევს, ნივთიერად უზრუნველი იყოს, რადგანაც უამისოდ ავადმყოფი სულის მშვიდობიანობას ჰკარგავს, რიგიანად ვერ იკურნება და წამლობას ნაადრევად თავს ანებებს. კლექიანთათვის ყოველ დახმარების აღმოჩენის საქმეში იქ კერძო დაწესებულებათა მთელი წყება იღებს მონაწილეობასა (სახელმწიფო დაწესებულებანი, კერძო დამზღვევი საზოგადოებანი, საინვალიდო კასები, „წითელი ჯვარი“ და სხვანი), რომელთა სასწრაფო განვითარება რუსეთში მოსალოდნელი არ არის. ამას გარდა გამოცდილებამ დაგვანახა, რომ საგანგებო საავადმყოფოებში და თავიანთ სახლებშიაც კი ნაკლებად არ გამოსაღებნიან ხოლმე კლექიანები, ვიდრე სანატორიებში; რომ საბოლოო გამოსაღება დამოკიდებულია იმდენად წამლობის ეფექტზე კი არა, რამდენიც იმ ვითარებაზედ, რომელშიაც შემდეგში სცხოვრობს და მუშაობს ავადმყოფი. ამ ყამად საზოგადო მოღვაწეთა ყურადღება თან და თან გადადის სანატორიებიდან საავადმყოფოებსა და „ფილტვებ დასნეულებულთა საზრუნველოებზე“, რომელნიც პოულობენ კლექიანებს, საავადმყოფოებში აწვევენ, ნივთიერად ეხმარებიან იმათაც და იმათ ოჯახებსაც, ბინის გაუმჯობესებას სცდილობენ და სხვა.. ჩვენში, კავკასიაში, თუმცა სიკვდილის დიდი პროცენტი კლექისაგან წარმოსდგება, კლექიანთა საზოგადო დახმარების საქმე სრულიად არ არსებობს. მარტო ტფილისში ყოველწლივ 500 კაცი კედება კლექითა საზარელს გარემოებაში, თითქმის ქუჩაში. რადგანაც ჩვენს საავადმყოფოებში კლექიანებს არ იღებენ. ამ დღეებში კლექით მძიმე ავადმყოფს პროსკურინს ერთის საავადმყოფოდან მეორეში ათრევდნენ, მაგრამ არსად მიიღეს და ბოლოს ჩვენთა კველ-მოქმედთა თვალწინ საშინელ გაჭირვებაში გადაიკვალა, თითქმის ქუჩაში დარჩენილი უპატრონოდ.

იმ დროს, როდესაც რუსეთის ბევრს ქალაქებში, როგორც მაგალითად მოსკოვსა, პეტერბურგსა და სხვებზე, თავის მოვალეობად სთვლიან, კლექიანთა საავადმყოფოები დააარსონ თავიანთ მოქალაქეთათვის, ჩვენის ქალაქის მეთაურთა ურადღებამ მიჰპრობოლია აბასთუმნის სანატორიაზე, რომელიც ხელმისაწვდომი იქნება ერთ მუქა შეძლებულ კაცთათვის, ხალხი კი უნდა დაემაყოფილდეს წამლობის აჩრდილითა და სხვა და სხვა სააფთეაქო ღონისძიებითა. ფრანგურკტის მახლობლად მდებარე სანატორია-სავადმყოფოში ბრწყინვალედ დაამტკიცეს, რომ კლექიანის მორჩენა შესაძლებელია ყველგან, ყოველს ჰქვასა და მხარეში. წამლობის შედეგი ისეთი მრავალმეტყველი იყო, რომ მთის ჰავამ თავისი უპირველესი მნიშვნელობა დაჰქარგა და მეორე ხარისხიან პირობის ალავი დაიჭირა. ამ ეამად გერმანიაში, ქალაქ გარდელ, სანატორიათა მთელი წყება აგებული სილხიზიასა, ბავარიასა, ბერლინის მახლობლად, სადაც წამლობის შედეგი ნაკლები არ არის მთიან ადგილების სადგურთა წამლობის შედეგზე.

ზემოთქმულის შემდეგ, ამ სურვილს გამოვსთქვამ: რადგანაც ჩვენს ქალაქს ტფილისსაც აწევს მოვალეობა—მოავგაროს საქმე კლექიან მოქალაქეთა მოვლისა, ამიტომ საჭიროა ქალაქი შეუდგეს ტფილისის განაპირას საგანგებო საავადმყოფო-სანატორიის აგებას თავის კლექიან მოქალაქეთა მოსარჩენად ავადმყოფობის ყოველს საფეხურზე.

თუ კლექიან მებრძოლ კავკასიის საზოგადოებას აზრად აქვს კლექიან ფართო საზოგადო ბრძოლა, ე. ი. ამ სენის სრულიად აღმოფხვრა კავკასიაში და არა სურს, ერთ მუქა შეძლებულ ხალხს ემსახუროს, მაშინ უფრო სასარგებლო იქნება მთავრობას გადასცეს მემკვიდრე ცესარევიჩის დედის მთავრის გიორგი ალექსანდრეს ძის სახელობის სანატორია, რომელსაც აბასთუმანში აშენებენ და იმთანხით კი, რომელიც შაურობი იქმნა მთავრობისა, ერობებისავეთ ქალაქიან ტრთად, ან ცალკე, ტფილისის განაპირას: კლექიანთა საავადმყოფოს აგებას მიჰყოს ხელი; აქ კლექიან მებრძოლ

კავკასიის საზოგადოებას უფრო შეეძლება თავის მოქმედების გაფართოება; აქვე შეიძლება საავადმყოფოსთან სამზრუნველო დაარსებულიყო და გარედან მოსიარულეთათვის საგანგებო განყოფილება მოწყობილიყო და სხვა.. თუ საზოგადოებას ტფილისის მახლობლად არა სურს თავისი სანატორია, იმ შემთხვევაში უმჯობესი არ იყო მიემართნა ცნობილ ქველმოქმედ სმეცკოისთვის, რომელიც, უეჭველია, სიამოვნებით გადასცემდა ამ საზოგადოებას თავის ორს უზარ-მაზარს სანატორიასა: „გულგრიპა“-სა და „აგუძერა“-სა? სეკდემბერში, სოხუმი გამოვლისას, სანატორიის ექიმებმა მითხრეს: მოხუც სმეცკოის სიკვდილს შემდეგ, არა გვეგონია, მისმა მემკვიდრეებმა ამ სანატორიების 33,000 მან. ზარალის გადახდა მოინდომონო. ჯერ კიდევ ამას წინად სმეცკოიმ ეს სანატორიები მოსკოვს შესწირა, მაგრამ მოსკოვმა უარი სთქვა, რადგანაც თვითონაც აშენებს ქალაქ გარედ ქლექიანთა საავადმყოფოსა.

ამ რიგად, ჩვენ უარს მაინც არა ვყოფთ სანატორიების მნიშვნელობასა და ვიტყვით მხოლოდ, რომ კარგსა და ცხადს შედეგს ქლექთან ბრძოლაში მოგვეცემს ხალხის ცხოვრების ჰიგიენურ და სოციალურ ვითარების განკარგებაცა. საჭიროა სახელმწიფომა, საზოგადოებამ და კერძო კაცებმა მეტი მზნეობა გამოიჩინონ ამ საქმეში და მაშინ ამავე საუკუნეში შეგვეძლება ვილესასწაულოთ ქლექზე გამარჯვება. (

Труды Д-ра мед. Берл. ун.

Г. Г. Меграбянца.

1. Туберкулезъ кишекъ, какъ первичное заболѣваніе, цѣна . . . . . 75 к.
2. Туберкулезъ и общедоступныя мѣры для борьбы съ нимъ, цѣна . . . . . 25 к.
3. Meningitis tuberculosa на нѣмецкомъ языкѣ.
4. Противотуберкулезный съѣздъ въ Москвѣ въ 1910 г.

Продается во всѣхъ книжныхъ магазинахъ
гор. Тифлиса.

Складъ изданія у автора: Тифлисъ, Католическая
№ 10 телеф. 7—92. Там-же приемъ по внутреннимъ
болѣзнямъ, болѣзни легкихъ—**Туберкулезъ**—и сердца.
ежедн. 9—12 ч. утра и 5—7 ч. веч.

лѣтомъ въ Кисловодскѣ.

ფან 30 კპ.
ფან 30 კპ. ფან 30 კპ.